

M

E

Đ

U

MEÐU

NAMA

Neispričane priče gej i lezbejskih života

MEĐU

Neispričane priče gej i lezbejskih života

NAMA

MEĐU NAMA

Neispričane priče gej i lezbejskih života

Zbornik tekstova

Izdavač:

Hartefakt Fond
www.heartefact.org

Za izdavača:

Andrej Nosov

ISBN:

978-86-914281-4-3

Urednice:

Jelisaveta Blagojević,
Olga Dimitrijević

Urednice oblasti:

Ana Stolić, Dubravka Đurić,
Katarina Lončarević, Zorica Ivanović

Autori/ke:

Adriana Sabo, Aleksandra Vuletić,
Ana Stolić, Branko Burmaz, Dejan
Zec, Dragana Duišin, Dragana
Stojanović, Dubravka Đurić, Dušan
Maljković, Ildiko Erdei, Jasmina
Barišić, Jelena Petrović, Jelena
Višnjić, Jelisaveta Blagojević, Katarina
Lončarević, Lidija Radulović, Milorad
Kapetanović, Nebojša Jovanović,
Nebojša Savić, Nenad Knežević, Olga
Dimitrijević, Slavčo Dimitrov, Sonja
Gočanin, Stanoje Bojanin, Tanja
Kalinić, Vladimir Bjeličić, Vladimir
Jovanović, Zorica Ivanović.

Lektura i korektura:

Tatjana Popović

Art direkcija:

Nova Iskra, Mane Radmanović
www.novaiskra.com

Dizajn i prelom:

Mane Radmanović

Indeksiranje:

Nenad Knežević

Koordinacija:

Aleksandra Savanović

Štampa:

Standard 2

Tiraž:

1000

Beograd 2014.

Projekat podržali:

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
SOUTHEASTERN EUROPE

Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Hartefakt Fonda i ne predstavlja nužno stavove Evropske Unije.

The contents are the sole responsibility of Hartefakt Fund and do not necessarily represent the views of the European Union.

The European Commission is the EU's executive body.

"The European Union is made up of 28 Member States who have decided to gradually link together their know-how, resources and destinies. Together, during a period of enlargement of 50 years, they have built a zone of stability, democracy and sustainable development whilst maintaining cultural diversity, tolerance and individual freedoms. The European Union is committed to sharing its achievements and its values with countries and peoples beyond its borders".

This project is funded
by the European Union – EIDHR Programme

Delegation of the European Union to the Republic of Serbia
Vladimira Popovica 40/V, 11070 New Belgrade, Serbia
T: +381 11 3083 200, F: +381 11 3083 201

HEARTEFACT

SADRŽAJ

<u>9</u>	Još uvek nismo kvir: tragovi prošlosti i/ili osmišljavanje budućnosti Jelisaveta Blagojević i Olga Dimitrijević
1	<hr/>
<u>17</u>	Od muželoštva i ženske malakije do protivpravnog bluda i patologije – Neki aspekti istorije homoseksualnosti u Srbiji od srednjeg veka do kraja Drugog svetskog rata Ana Stolić
<u>22</u>	Homoseksualnost u srednjovekovnoj Srbiji Stanoje Bojanin
<u>40</u>	Homoseksualnost i srpsko društvo u 19. veku Vladimir Jovanović
<u>60</u>	„...Brak je zajednica muškarca i žene...”: Koncept heteroseksualnosti, bračna politika i seksualne prakse u Srbiji 19. veka Aleksandra Vuletić i Ana Stolić
<u>68</u>	Neočekivani savezi: Britanske lezbejke u Srbiji i Prvi svetski rat Olga Dimitrijević
<u>84</u>	Nevidljivi u oluji: Položaj homoseksualaca u okupiranoj Srbiji (1941-1944) Dejan Zec
<u>104</u>	Koncepti, kontekst i stavovi prema homoseksualnosti – Istorijski osvrt Dragana Duišin i Jasmina Barišić
2	<hr/>
<u>117</u>	Fragmenti iz svakodnevnog života gej muškaraca i lezbejki u savremenoj Srbiji Zorica Ivanović
<u>130</u>	„Kod kuće”: Konceptualizacija doma i prakse njegove proizvodnje kod osoba istopolne seksualne orijentacije Ildiko Erdei
<u>146</u>	Biti isti, biti poseban: potrošačke prakse kao marker „istosti” i „različitosti” među gej muškarcima u Beogradu Ildiko Erdei i Nebojša Savić
<u>164</u>	Religija i homoseksualnost. O odbacivanju i potrazi za religijskim i duhovnim izrazom gejeva i lezbejki u savremenoj Srbiji Zorica Ivanović i Lidija Radulović

- 190 Gej klubovi u Beogradu: Unutrašnja periferizacija kvir prostora
Branko Burmaz
- 210 Gej i lezbejski klubovi u Beogradu: društveni prostori, identiteti, otpor
Slavčo Dimitrov
- 3

- 231 Homoseksualnost i kvir u visokoj i popularnoj kulturi: Vizuelna umetnost, književnost, popularna muzika i film
Dubravka Đurić
- 238 A što ćemo ljubav kriti: Jugoslovensko muzičko naslijeđe i postjugoslovenski kvir
Milorad Kapetanović
- 252 Krnja istorija gej književnosti u Srbiji – mogućnost jednog nacrt
Dušan Maljković
- 268 Homoseksualnost u romanima s početka 20. veka – emancipacijski potencijali jugoslovenske književnosti
Jelena Petrović
- 286 Izvan kanona – Heteronormativnost u srpskoj epskoj fantastici, naučnoj fantastici i hororu
Tanja Kalinić
- 296 Mapiranje kvir identiteta i motiva u modernoj istoriji umetnosti u Srbiji i Hrvatskoj
Dragana Stojanović i Vladimir Bjeličić
- 310 Kvir paralaksa i jugoslovenski film
Nebojša Jovanović
- 4

- 327 „Who said it was simple”: Na šta mislimo kada govorimo o LGBTIQ aktivizmu?
Katarina Lončarević
- 334 Počeci LGBT organizovanja u Srbiji – Pismo iz Slovenije koje je pokrenulo istoriju
Sonja Gočanin
- 348 „Out and proud”: LGBT zajednica i politike posle 2000. godine
Nenad Knežević

<u>360</u>	„To radi u teoriji, ali ne u praksi” – Identitetski (LGBT) aktivizam protiv kvir aktivizma Dušan Maljković
<u>370</u>	„I’m coming out”: Medijsko delovanje i strategije otpora LGBT aktivista i aktivistkinja u Srbiji Jelena Višnjić
<u>384</u>	LGBT i kvir aktivizam i umetničke prakse Adriana Sabo
<u>402</u>	Appendix: Diskursi diskriminacije Iskustvo AIDS-a i homoseksualnosti u Srbiji (1985 – 2012) Slavčo Dimitrov
<hr/>	
<u>431</u>	Indeks pojmova
<u>439</u>	Summary
<u>450</u>	Biografije

„KOD KUĆE“:
KONCEPTUALIZACIJA
DOMA I PRAKSE NJEGOVE
PROIZVODNJE KOD OSOBA
ISTOPOLNE SEKSUALNE
ORIJENTACIJE

Ildiko Erdei

APSTRAKT

Nasuprot brojnim istraživačkim priložima koji se bave ispitivanjem političkih aspekata proizvodnje i ispoljavanja gej i lezbejskih identiteta u javnoj sferi, ovaj rad će se uključiti u manje razvijenu, ali postojeću, liniju istraživanja odnosa gej/lezbejskog identiteta i domaćeg prostora unutar izučavanja svakodnevice. Kroz istraživanje konceptualizacije doma i domaćeg prostora, i praksi njihove proizvodnje, želim da ispitam u kojoj meri gej/lezbejske osobe/parovi sopstveni domaći prostor konceptualizuju/proizvode kao izazov heteronormativnim konceptualizacijama doma kao esencijalno porodičnog (heteronormativnog) prostora, ili pak na različite načine pregovaraju ili se konformiraju sa dominantnom normom, i kako je to povezano sa njihovim viđenjem sebe, svakodnevnim životnim strategijama, i socijalnim pozicioniranjem.

KLJUČNE REČI

konceptualizacija doma, gej i lezbejska kućevnost, LGBTQ identiteti,
post-gej situacija

Agneš Heler započinje esej “Gde se osećamo kao kod kuće?” („Where are we at home?”) pričom o susretima sa dve osobe koje su imale radikalno različita iskustva familijarnosti u odnosu na prostor. Sredovečni muškarac, vlasnik gostionice na rimskom trgu Campo dei Fiori, koga je upoznala prilikom davnog boravka u Italiji ceo život proveo je na jednom mestu, i nikada nije izašao izvan granica svog dela grada, koga je snažno osećao kao svoj dom i svoje utočište. Deceniju i po kasnije, A. Heler je na jednom transkontinentalnom letu upoznala sredovečnu ženu koja je bila sušta suprotnost rimskom gostioničaru – radila je za međunarodnu trgovačku firmu, govorila tri jezika, posedovala tri stana na različitim mestima sveta i imala je poteškoću da odgovori gde se, u tom slučaju, oseća kod kuće. Isprva zbunjena pitanjem, nakon kraćeg razmišljanja zaključila je: „Možda tamo gde živi moja mačka“ (Heller, 2011: 203), nagoveštavajući da se u doba povećane mobilnosti i “geografskog promiskuiteta” (Heller) uloga onoga ko/što konstituiše dom delegira na druge osobe, stvari ili predmete, pomoću kojih se vrši “ukorenjivanje”.¹

Polazeći od ove dve autobiografske epizode, A. Heler u nastavku razvija ideju o postojanju dva osnovna tipa doma, koji opredmećuju stanovnik Campo dei Fiori i profesionalna globtroterka, o osećajima „bivanja kod kuće“ u prostoru i u vremenu. Bivanje kod kuće u prostoru povezano je, kaže A. Heler, sa nizom senzualnih poticaja i emotivnim nabojem. „Osećaj da smo kod kuće nije samo osećanje, već emocionalna dispozicija, emotivni okvir koji omogućava prisustvo mnogih posebnih osećaja, kao što su radost, tuga, nostalgija, intimnost, uteha, ponos“, dodaje ona (Heller, 2011: 207). Biti kod kuće u vremenu, s druge strane, odlika je kasnog modernog stanja, u kome je, zbog uznapredovale globalizacije, pokretljivosti kapitala, dobara, slika, informacija i ljudi, moguće imati osećaj familijarnosti, kulturalne prisnosti bilo da ste u Indiji, Keniji, Baliju, Meksiku, Kazahstanu, Norveškoj ili Srbiji, zahvaljujući samerljivim standardima smeštaja, ishrane, informisanja i zabave. Dom u vremenu je više kognitivna nego emotivna kategorija i podrazumeva osećanje univerzalne pripadnosti, pripadnosti svetu čije iskustvo i načine postojanja delimo. U oba primera, i kada su ljudi, poput italijanskog gostioničara, snažno ukorenjeni u svoj lokalni habitat, kada su, kako A. Heler primećuje, „geografski monogamni“, i kada za svoj dom umesto prostora biraju vreme, što ih čini „geografski promiskuitetnim“, dom se određuje u odnosu na ljude koji ga naseljavaju, i na vrste odnosa koje se unutar njega uspostavljaju. „Dom je uvek ljudsko stanište, mreža odnosa i povezanosti između ljudi, posebna vrsta zajedništva“ (Heller, 2011: 212).

1 Pored pomenute, sve je češće moguće čuti, kao ilustraciju ove situacije, i rečenice: “home is where my computer is”, “home is where my desktop is” i “home is where wi-fi connection is available”

Istraživanja doma i domaćeg prostora imaju dugu istoriju u društvenim naukama, ali su poslednjih godina dobile poseban zamah, najviše zahvaljujući promenjenom statusu lokalnog, domaćeg i privatnog u vremenu uznapredovale povezanosti pospešene globalnom ekonomijom, elektronskom komunikacijom i socijalnim medijima. Nekada čvrsto postavljena granica između javnog i privatnog, posla i kuće, rada i okolice, u savremenom društvu postaje sve elastičnija, poroznija i propusnija. Ipak, ideja doma kao prostora sigurnosti, slobode, individualnosti i autentičnosti i dalje ostaje jaka, uprkos ovim promenama. Kako navode urednici časopisa “Kulture doma” (“Home Cultures”), “domaći prostor ostaje od vitalne važnosti za razumevanje nekih od ključnih pitanja u vezi sa ljudskošću. U tom okviru mi možemo da razumemo raznovrsne i esencijalne aspekte ljudske egzistencije, od sopstva, rodnih uloga, prirode individualnosti, porodice i društvenih odnosa, do šire sfere arhitektonskog prostora, uspostavljanja granica između javnog i privatnog, podele rada, sve do razumevanja grada i karakteristika društvenog života uopšte” (Buchli, Clarke, Upton, 2004: 2). Značenja domaćeg prostora takođe uključuju i njegovu socijalnu i političku dimenziju, pošto dom predstavlja „življeni politički i društveni prostor u kome ljudi stvaraju, proveravaju i potvrđuju činjenice sopstvenog života“ (isto: 3), i unutar koga, s druge strane, država i društvo nastoje da sprovedu svoje socijalne, kulturne i političke projekte.²

Tokom 20. veka desile su se dve značajne transformacije savremenog načina života, koje su predstavljale i promene u uređenju i razumevanju domaćeg prostora. Tim Patnam (Tim Putnam) ukazuje da su tokom dvadesetih godina 20. veka, u dom infiltrirani voda, gas, struja i telefon. Pošto su ovi moderni tehnološki sistemi uvedeni u prvom talasu modernizacije, njihovo postojanje i upotreba je vremenom normalizovana do te mere da je shvaćena zdravo za gotovo, pa je tokom šezdesetih godina sazrelo vreme u kome je dom postao ključni prostor za personalizaciju identiteta i za “beskrajne pregovore” oko njegovih brojnih aspekata (Putnam, 1999: 1924). Danas, na početku 21. veka, prateći postmodernizaciju društva i kulture, kao epifenomen liberalnog kapitalizma, domaći prostor postaje “sve fragmentarniji i razloženiji, pošto se mnogobrojni životni stilovi, sopstva i prostorne konfiguracije preoblikuju, a nove tehnologije podstiču nove oblike individualizma i sa njima povezane društvene odnose, promenjene tipove porodice, domaćinstva i zajednice” (Buchli, Clarke, Upton, isto). U tom pogledu se savremeni dom može smatrati kao poslednji prostor utopi-

2 Devetnaestovekovnu viktorijansku ideju o domaćem prostoru kao “tvrdavi privatnosti” smenila je u 20. veku ideja o potrebi modernizacije društva, koja je računala na domaći prostor kao na “minijaturu društva”, čijim je reformisanjem moguće ostvariti željenu društvenu promenu.

jskog – kao mesto na kome svako može biti ono što želi i gde ima slobodu da praktikuje sopstvene životne stilove (Cullens, 1999, nav. prema Buchli, Clarke, Upton: 2), često i nasuprot vrednostima, modelima ponašanja i životnim stilovima koji čine maticu društvenog toka (mainstream), od kojih, ipak, nisu u potpunosti odvojeni i odsečeni.

Imajući u vidu navedene teorijske pretpostavke, u ovom radu se postavlja pitanje na koji način pripadnici i pripadnice gej i lezbejske populacije u savremenoj Srbiji konceptualizuju domaći prostor, kako ga materijalno i simbolički proizvode i kako su ovi procesi povezani sa proizvodnjom njihovih ličnih i kolektivnih identiteta i sa pitanjima lične autonomije i slobode izražavanja. Istraživački prilozi posvećeni ispitivanju političkih aspekata proizvodnje i ispoljavanja gej identiteta u javnoj sferi su brojni, a ovaj rad će se uključiti u manje razvijenu, ali postojeću, liniju istraživanja odnosa gej i lezbejskog identiteta i domaćeg prostora, unutar izučavanja svakodnevice. Kroz istraživanje konceptualizacije doma i domaćeg prostora i praksi njihove proizvodnje, želim da ispitam u kojoj meri gej osobe/parovi sopstveni domaći prostor konceptualizuju/proizvode kao izazov heteronormativnim konceptualizacijama doma kao esencijalno porodičnog (heteronormativnog) prostora, ili pak na različite načine pregovaraju ili se konformiraju s dominantnom normom i kako je to povezano s njihovim viđenjem sebe i njihovim svakodnevnim životnim strategijama u kontekstu savremenog srbijanskog društva.³

DOMAĆI PROSTOR I LGBTQ IDENTITETI

Dom je, po široko prihvaćenom shvatanju, mesto unutar koga se uspostavlja "osećaj ontološke sigurnosti – poverenje koje imamo u kontinuitet našeg identiteta i sveta oko nas" (Giddens, 1990, nav. po: Noble, 2004: 247). On je bezbedan prostor za izvođenje svakodnevnih rutinskih aktivnosti od kojih su sačinjeni naši materijalni i simbolički svetovi, i kao takav predstavlja pozornicu na kojoj se "odigrava" naš životni projekat. U načelu, dom je mesto u kome bi društveni nadzor i kontrola trebalo da budu svedeni na najmanju meru, što omogućava osećaj autonomije i sigurnu osnovu za izgradnju identiteta (Noble, 2004: 247), i ovo predstavlja prilično univerzalnu činjenicu. U slučaju gejeva i lezbejki (kao i u slučaju drugih manjinskih seksualnih identifikacija),

veza između doma, osećaja sigurnosti i slobode ispoljavanja sopstva je dodatno izoštrana zbog činjenice da do skoro nije bilo moguće, niti prihvatljivo (a na mnogim mestima je i dalje tako), ispoljavati svoj homoseksualni identitet u javnosti. Velika društvena stigma koja otvoreno pretili, a u povoljnijim okolnostima latetno lebdi, nad onima koji odstupaju od heteronormativnog poretka, doprinosi povlačenju i skrivenosti najvećeg broja LGBTQ osoba, njihovoj relativnoj nevidljivosti u javnosti u odnosu na zastupljenost u populaciji. Rezultat rasprostranjenog iskustva neprihvatanja, institucionalne opresije i individualnog nasilja proizvodi potrebu da se formulišu i upotrebljavaju različite strategije i taktike otkrivanja i prikrivanja identiteta, u zavisnosti od prilike, okruženja i situacija. Pošto uglavnom imaju različite strategije otkrivanja/prikrivanja (otvoreni izlazak, "out" za određene ljude, u različitim kontekstima i situacijama, "biseksualnost", "dupli život") dom ostaje pretpostavljeno mesto "slobode", "autentičnosti", performativnosti "istinskog" selfa; prostor u kome mogu da budu "ono što jesu", "verni sebi", bez bojazni da će to predstavljati problem bilo njima, bilo bliskim osobama (rodbini, prijateljima). Time domaći prostor dodatno dobija na značaju kao mesto ispoljavanja i življenja sopstvene različitosti povezane sa seksualnim opredeljenjem.

Najpoznatiji istraživački projekat koji se bavi pitanjem odnosa domaćeg prostora i gej identiteta je doktorsko istraživanje Endrua Gorman-Mareja (Andrey Gorman-Murray) "Činiti da dob bude kvir: domestikovanje devijantnog: geografije seksualnosti i doma u Australiji" ("Queering Home: Domesticating Deviance: Geographies of Sexuality and Home in Australia"). Autor u okviru ovog široko postavljenog istraživanja izučava kako australijski gejevi i lezbejke traže, nalaze, prave i koriste dom na načine koji se opiru heteronormativnom i afirmišu seksualnu različitost. U okviru ovog projekta, Gorman-Marej je objavio nekoliko radova posvećenih posebnim aspektima ove široke teme. U tekstu "Gej i lezbejski parovi kod kuće: rad na identitetu u domaćem prostoru" ("Gay and Lesbian Couples at Home: Identity Work in Domestic Space") (2008)⁴, on ispituje načine na koje gej i lezbejski parovi koriste prostor doma/kohabitaciju da bi učvrstili/oblikovali/artikulisali svoju partnersku vezu. Gorman-Marej ovo ispituje kroz četiri aspekta kreiranja doma: kontrolu privatnosti, pribavljanje predmeta, aranžiranje predmeta i održavanje individualnih unutar deljenog identiteta, postavljajući pitanje kako naši identiteti postaju materijalizovani unutar doma? On pokazuje kako aspekti uređenja doma, kao što su palete boja, značajni predmeti koji izražavaju lični, porodični i kolektivni identitet (nameštaj, fotografije, ukrasi), kao i zajednički dobavljeni predmeti koji

³ Materijal na kome su zasnovani deskripcija i analiza prikupljen je u periodu od maja do avgusta 2013. godine, u Beogradu i okolini, i proizvod je dubinskih intervjua, vođenih na osnovu upitnika koji je dizajniran za potrebe ovog istraživanja, i odgovora datih na elektronski upitnik. Razgovori su vođeni sa 17 osoba i pružili su obilje materijala za analizu. U tekstu su promenjena imena sagovornika, zbog poštovanja njihove privatnosti. Detaljnije o metodi istraživanja u daljem tekstu.

učestvuju u stvaranju doma, zapravo doprinose i izgradnji odnosa između osoba koje taj dom stvaraju. Gorman-Marej dokumentuje kako se u procesu stvaranja doma proizvodi zajednički, deljeni identitet para, kroz kombinovanje “mojih” i “tvojih” predmeta i kako zajednički izbor i kupovina “naših” stvari doprinose jačanju osećaja zajednice i para (Gorman-Murray, 2008: 152). Kroz ovakvo, kako Gorman Marej tvrdi, suprotstavljanje heteronormativnim konstrukcijama doma, australijski gejevi i lezbejke stvaraju mogućnost da se osećaju dobro u svom mikrokruženju, pošto u svakodnevici “legitimizuju i pozitivno ističu seksualnu različitost” (Gorman-Murray, 2007, nav. prema: Felsenthal, 2009, 245). Na drugom mestu, analizirajući programe koji se bave životnim stilom, posvećene domaćem prostoru (kupovini, renoviranju, preoblikovanju, stilizovanju itd. doma)⁵ Gorman-Marej želi da pokaže kako je učešće gej para u televizijskom rijaliti programu omogućilo da se dovede u pitanje “dominantno razumevanje doma kao heteroseksualizovanog porodičnog prostora” (Gorman-Murray, 2006: 228). Autor tvrdi da je odnos gej para prema domu u TV šou specifičan, jer se prema domu ne odnose kao prema “poprištu” uobičajenih porodičnih aktivnosti, već smatraju da je sam dom proizvod tih aktivnosti (Gorman-Murray, 2006: 238). Oni prevazilaze heteronormativne “zadatosti” organizacije i upotrebe prostora, cementirane ideologijom tradicionalne, heteronormativne porodičnosti i pokazuju da je moguće realizovati alternativne koncepcije doma, što uključuje različite odnose i životne aranžmane. “Porodični domovi nisu statične lokacije”, tvrdi Gorman-Marej, “već se neprestano proizvode i obnavljaju kroz fleksibilne prakse kućevnosti, koje uključuju promenljive odnose između ukućana” (Blunt and Dowling, 2006, nav. po: Gorman-Murray, isto).

Zabeleženo je i nekoliko priloga koji tematizuju prakse uređenja domaćeg prostora kod lezbejki i transrodnih osoba i njihovu povezanost s identitetom. Kim Felsenthal (Felsenthal) u tekstu “Stvaranje ženskog kraljevstva: pogled na kuću za transseksualne osobe” (“Creating the Queendom: A Lens on Transy House”)⁶ analizira prostorne taktike transrodnih žena, kroz koje one nastoje da svoj transfeminini identitet slobodno ispolje, bez straha od mogućih negativnih reakcija ili tumačenja koje su naučile da dobijaju u većinskom okruženju. Tekst pokazuje na koji način transrodne žene koje dele zajednički prostor manipulišu fizičkim okruženjem kako bi izrazile i osnažile svoje individualne i kolektivne identitete (Felsenthal, 2009: 244). Familijarni, sigurni prostor prikazuje se kao nužna prepostavka konsolidacije

identiteta transrodnih osoba, kao mesto na kome mogu uspostaviti kontrolu nad sobom i svojim neposrednim okruženjem (isto: 245). Kim Felsenthal naglašava važnost doma za transrodne osobe, jer se u njegovom okviru s lakoćom odvija prekoračivanje društvenih granica i različite vrste interakcija koje bi u širem društvu bilo znatno teže realizovati. Ona konstatuje da se u slučaju ovog zajedničkog prostora Trans kuće, dom konstruiše kao “multifunkcionalna platforma za rad, druženje, planiranje političkog delovanja, povezivanje i umrežavanje, standardne domaće aktivnosti (jelo, odmor, spavanje) i osamljivanje”, i na taj način podržava i osnažuje različite aspekte selfa (zaposleni, prijatelj, aktivista i sl.) (Felsenthal, 2009: 245).

Dok je u analizi K. Felsenthal reč o transrodnim femininim osobama, za koje su jasne i čvrste granice doma kao sigurnog prostora od velike važnosti u procesu konsolidacije selfa, i gde je za sve stanovnice ovog prostora neobično važno da njihov novi rodni identitet bude nedvosmisleno potvrđen i u načinu uređenja i dekorisanja njihovog privatnog prostora, tekst Liz Milvard i Sare Pakvin (Liz Millward, Sarah Paquin) o domaćem prostoru lezbejskih parova u jednom malom mestu u Ontariju u Kanadi pokazuje bitnost koju određeni socijalni, politički i kulturni kontekst imaju za načine upisivanja seksualnog identiteta u prostor. Budući da je reč o malom mestu, u kome je teško obezbediti anonimnost karakterističnu za veće urbane sredine, pokazuje se da lezbejke koje žive zajedno uređuju i dekorišu svoj dom pažljivo vodeći računa da ne povrede osećanja i moralne skrupule svojih bližnjih – rodaka i prijatelja koje u njega primaju. Otuda u njihovim kućama nema mnogo predmeta koji bi se mogli prepoznati i dekodirati kao nedvosmisleno “gej”, i koji bi upućivali na njihovu seksualnu orijentaciju, a i one postojeće privremeno sklanjaju kada primaju goste, naročito decu rodaka. To nam pokazuje da materijalizacija gej i lezbejskog identiteta u domaćem prostoru nije obavezno jasno naglašena i eksplicitna, i da se u različitim kontekstima i prilikama kombinuju taktike njegovog otkrivanja i prikrivanja. Ovaj zaključak je mnogo bliži situaciji koju smo tokom istraživanja zatekli na domaćem terenu, u Srbiji, gde se pokazalo da se u promišljanjima o ideji doma i praksama njegove proizvodnje gej i lezbejska seksualna orijentacija javljaju samo kao jedan od aspekata složenog ličnog identiteta, i da je u procesima zamišljanja i proizvodnja doma najčešće kombinovana sa profesijom, obrazovanjem i porodičnom istorijom (koja nije obavezno istorija porodične represije i potiskivanja homoseksualnosti). Ovaj zaključak važi kako za one gejeve i lezbejke koji se nisu “autovali”, tako i za one koji su delimično “autovani” i koji žive sami ili u paru uz prećutno saznanje okoline. Među onima s kojima sam razgovarala nije bilo gej

5 Andrey Gorman-Murray, “Queering Home or domesticating deviance? Interrogating gay domesticity through lifestyle TV”, *International journal of cultural studies*, 2006, 9: 227
6 *Home Cultures*, Vol. 6, Iss. 3, Berg, 2009, 243-260.

aktivista, niti gej javnih ličnosti, kod kojih je veza između homoseksualnog identiteta i konstruisanja domaćeg prostora možda mnogo eksplicitnija, zahvaljujući njihovoj eksponiranosti i tome što to pripada njihovoj javnoj personi; ali oni ionako predstavljaju samo manji deo, vrh ledenog brega, celokupne gej populacije.⁷

KONTEKST ISTRAŽIVANJA I METOD

Rezultati našeg istraživanja o konceptualizaciji i praksama proizvodnje doma kod gejeva i lezbejki u savremenoj Srbiji ne mogu se u potpunosti razumeti bez upućivanja u politički, društveni i kulturni kontekst u kome je ovo istraživanje vršeno, a koji predstavlja prostor njihovog bivanja i poprište tegobne borbe za društveno priznanje i bezbedniji svakodnevni život. Podaci iz svih istraživanja o položaju LGBT populacije i o stanju njihovih ljudskih prava, koji su u poslednjih nekoliko godina sprovedeni u Srbiji, pružaju sumornu sliku netrpeljive društvene sredine koja pokazuje zabrinjavajuće nizak stepen razumevanja i prihvatanja svih manjinskih grupa, među kojima su pripadnici LGBT populacije među najneomiljenijima. Tomas Hamarberg, komesar za ljudska prava Saveta Evrope, zapisao je u predgovoru Izveštaja o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji 2008. godine⁸, da taj izveštaj predstavlja svedočanstvo o "stepenu homofobije u Srbiji. Na osnovu izveštaja ima razloga za zabrinutost, pošto ukazuje na dalekosežna negativna viđenja LGBT osoba u Srbiji, jer 70 odsto ispitanika smatra da je homoseksualnost bolest, dok samo 8 odsto smatra da su 'Parade ponosa' legitiman način traženja jednakih prava LGBT osoba. Još više zabrinjava podatak da samo 38 odsto osoba vidi homoseksualce 'isto kao bilo koga drugog'" (2009: 1). Iako su u pomenutom izveštaju zabeleženi i konkretni pomoci u oblastima i institucijama koje regulišu različita pitanja u vezi sa seksualnošću i sa njom povezanim identitetima, među kojima su naročito istaknuti priznanje Srpskog lekarskog društva da homoseksualnost nije bolest, rad na donošenju Antidiskriminacionog zakona i aktivnost zaštitnika građana na zaštiti i afirmaciji ljudskih prava LGBT osoba, sveukupna situacija u društvu i stepen netrpeljivosti prema pripadnicima ove populacije ne beleže značajne promene od 2000. godine do

danas. Izveštaj za 2008. godinu ipak se završava u optimističnom tonu, i Gej Strejt Alijansa zaključuje da "uprkos brojnim problemima i izazovima s kojima se LGBT populacija suočava, Srbija polako postaje zemlja za sve svoje građane i da će sloboda za sve doći mnogo brže nego što protivnici, pa i same LGBT osobe, to misle" (2009: 11). Taj se zaključak vrlo brzo pokazao ishitrenim, pošto je najpre zabranjena promocija ovog izveštaja u Sava centru, u prvim mesecima naredne godine, a promocije po Srbiji pratili su činovi nasilja. Iako najavljivana i pripremana, Parada ponosa nije održana ni te, 2009. godine.⁹ U godišnjem izveštaju o stanju ljudskih prava LGBT populacije za 2009. godinu¹⁰, evropski političari eksplicitno povezuju pitanje LGBT prava sa procesom evropskih integracija i bacaju lopticu direktno na teren domaćih političara, od kojih očekuju da odu korak dalje od deklarativnog zalaganja za poštovanje ljudskih i manjinskih prava i da obezbede njihovu punu realizaciju u društvu. Uprkos negativnim kretanjima, aktivisti i aktivistkinje su ocenili da je zbog široke debate koja se u javnosti povela povećana vidljivost LGBT populacije (Izveštaj, 2010: 13). Ipak, stepen netrpeljivosti i slučajevi zabeleženog i procesuiranog nasilja i kršenja ljudskih prava i dalje su zabrinjavajuće veliki, s tim što raste broj prijavljenih slučajeva nasilja i, generalno, govor na LGBT teme u javnosti, naročito u polju umetnosti, postaje prisutniji nego ranije.¹¹

Jasno je da u takvoj atmosferi straha i nepoverenja nije jednostavno sprovesti istraživanje o svakodnevnici gejeva i lezbejki, pogotovo istraživanje koje se bavi nekim od njihovih najličnijih razmišljanja i opredeljenja, poput odnosa sa porodicom, partnerima, religioznošću, intimnom topografijom

9 Odnos prema gej paradi, zvanično promovisanoj kao Parada ponosa, i istorija njenog (ne)odravanja u Srbiji su dobar pokazatelj složenosti položaja LGBT populacije u društvu, i hipokrizije političke elite koja neprestano javno zagovara ljudska prava i prava svih manjina na slobodan život i javno manifestovanje, ali istovremeno dozvoljava konzervativnim snagama (crkva, desničarske organizacije, navijačke grupe) da artikuliraju javne diskurse o "neprirodnosti" i "neprihvatljivosti" LGBT identiteta, da u javnosti proizvede sliku o pretećem sukobu velikih razmera, što onda licemerno i kolebljivoj vlasti daje mogućnost da Paradu ponosa zabrani zbog "ugrožavanja bezbednosti svih građana". Prva Parada ponosa je u Srbiji održana 2001. godine, i nasilno je prekinuta. Pokušaji da se ona održi, 2004. i 2009. godine završili su se neuspehom. Godine 2010. Parada je konačno održana, uz ogromne mere bezbednosti, kada je policija morala da formira obruč učesnika, i kada su oni morali praktično da budu u manjim grupama evakuisani sa mesta održavanja, parka Manjež u centru Beograda. Narednih godina, 2011. i 2012. ministar policije je zabranio održavanje svih javnih skupova u Beogradu onog dana za koji je bila najavljena Parada, ali i kontra-skupovi desničara, s obrazloženjem da "čuva mir i bezbednost građana". Sedmice uoči planirane Parade ponosa svake godine čine posebno opipljivim osećanja ugroženosti, straha i visokog rizika koji obeležavaju svakodnevnicu LGBT osoba u Srbiji.

10 "Nema povlačenja, nema predaje: izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji", Gej Strejt alijansa, Beograd, 2010.

11 U godišnjem Izveštaju Gej Strejt Alijansa za 2012. godinu, zabeleženo je da je film "Parada" (Srdan Dragojević, 2011) dobio brojne nagrade na domaćim i međunarodnim festivalima (ovaj film je postigao ogroman uspeh u domaćim bioskopima, a emitovan je i na TV Prva kao TV serija u udarnom terminu, subotom u 20 sati; kuriozitet predstavlja podatak da je emitovanje serije počelo 6. oktobra 2012. dana za koji je zakazano održavanje Parade pre nego što ju je zabranio ministar policije, napomena: L.E.); izdvojene su pozorišne predstave "Izopačeni" (Bitef/Hartefakt, režija Andrej Nosov) i "Važno je zvati se Ernest" (Narodno pozorište, režija Nikola Zavišić), dokumentarni film o životu trans osobe "Ja kad sam bio klinac, bila sam klinka" Ivane Todorović, koji je prikazan na mnogim međunarodnim festivalima; gej magazin "Optimist je nastavio i u 2012. godini redovno da izlazi, a održan je i četvrti "Merlinka" festival, posvećen kvir umetnosti i filmu (Izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji za 2012, Gej Strejt alijansa, Beograd, 2013: 5).

7 Jedan od ispitanika mi je na samom početku istraživanja, objašnjavajući odnos između "otkrivenih" i "prikrivenih" LGBT osoba u Srbiji, slikovito predstavio da je u celokupnoj toj populaciji tek 10 odsto onih koji se javno deklarišu kao gej ili lezbejke, koji su javno najvidljiviji, i u odnosu na koje javnost gradi predstave o homoseksualcima, uključujući i ceo spektar stereotipnih predstava o izgledu i ponašanju; 30 odsto je onih čija je seksualna pripadnost poznata njihovoj bližoj, pa čak i široj okolini, koja je ovu činjenicu prečutno prihvatila i izgradila konsenzus da se o tome ne razgovara, i koji vode "gej/lezbejski" život bez "autovanja"; konačno, najveći udeo u ovoj populaciji, 70 odsto njih, po mišljenju mog ispitanika čine oni koji ne otkrivaju svoju seksualnu orijentaciju i sa njom povezan identitet, ispoljavajući ih u tajnosti i koristeći razne tehnike prikrivanja i zataškavanja.

8 "Ovo je zemlja za nas: izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji 2008. godine", Gej Strejt alijansa, Beograd, 2009.

domaćeg prostora, strategijama preživljavanja u neprijateljski nastrojenoj sredini... Povrh toga, antropološki metod se sastoji od kombinovanih istraživačkih tehnika - posmatranja, dubinskih intervjua koji lateralno premrežavaju različite oblasti života i iskustva, korišćenja različitih vrsta pisanih izvora kojima se omogućava neprestana kontekstualizacija izgovorenog - i zahtevan je kako za istraživača tako i za sagovornike, pošto ne dozvoljava komfor jednosložnih odgovora i stalno ide dalje, u širinu i dubinu, u potrazi za sve istančanijim značenjima i refleksivnijim uvidima. Za ovako koncipirano, u osnovi kvalitativno istraživanje, broj ispitanika, takozvana pitanja uzorka i njegove reprezentativnosti, nisu od presudnog značaja. Mnogo je bitnije pitanje lokacije sagovornika, i podrobna (saglasno Gercovom razumevanju "thick description") kontekstualizacija njihovih odgovora, kako bi se što potpunije razumele specifičnosti i nijanse njihovog iskustva, opredeljenja i izbora, i splet okolnosti koje ih sačinjavaju i proizvode. Ovim istraživanjem obuhvaćeno je 19 osoba. Odgovori su prikupljeni na dva načina: rađeni su dubinski intervjui sa 8 osoba, a 11 osoba je pismeno odgovorilo na upitnik koji je postavljen kao elektronski dokument na sajtu za hosting podataka.¹² Među sagovornicima, većinu čine gejevi (13), dok je lezbejki 6, ali ta činjenica neće u radu imati posebnu težinu, s obzirom da predmet analize neće biti rodne različitosti. Svi sagovornici/sagovornice su visokobrazovani ili su u procesu sticanja visokog obrazovanja, pripadaju uglavnom humanističkim i umetničkim profesijama (lingvistika, filologija, arhitektura, primenjena umetnost, novinarstvo), a manji broj je iz oblasti tehnike, inženjerstva i ekonomije. Važno je pomenuti da su, iako je u korpusu materijala skoro podjednaka zastupljenost odgovora dobijenih kroz intervjue i onih koji su dobijeni putem pismenog upitnika, odgovori dobijeni razgovorom mnogo složeniji i bogatiji, i otuda predstavljaju okosnicu analize.

GEJ I LEZBEJSKA KUĆEVNOST

Domaći prostor predstavlja jednu od oblasti ljudskog života koju je najteže razumeti i koja postavlja konstantne metodološke izazove proučavanju, jer nikada ne možemo sa sigurnošću znati šta se zaista dešava iza zatvorenih vrata (Buchli, Clark, Upton, 2004: 3). Razumevanje gej i lezbejske kućevnosti koje je ponudeno u ovom radu ozbiljno je ograničeno činjenicom da nismo imali pristupa nijednom od prostora o kojima su ispitanici i ispitanice govorili, što bi, da je bilo moguće, svakako obogatilo saznanja o materijalizaciji identiteta u domaćem prostoru. Često sami ispitanici

gube iz vida neke od aspekata svog odnosa prema prostoru, neke od predmeta koje poseduju i čuvaju ne smatraju osobito bitnim, a ponekad namerno prećutkuju činjenice za koje pretpostavljaju da bi ih na neki način mogle kompromitovati u očima drugih, i tada pogled spolja, koji je istraživač u prilici da uvede u situaciju kada je i sam prisutan u ambijentu o kome se govori, može otvoriti nove mogućnosti u "čitanju", interperataciji i razumevanju sopstvenog okruženja. Ova dragocena mogućnost sticanja dodatnog uvida u prakse proizvodnje domaćeg prostora, pored narativa koji čine jezgro analiziranog materijala, ostaje da se realizuje u nekom od daljih istraživanja.

Konceptualizacija doma i prakse njegove proizvodnje kod gejeva i lezbejki u savremenoj Srbiji ispitivani su kroz analizu četiri aspekta: dom kao socijalno-psihološko-emotivna kategorija, zamišljanje/uređenje doma i identitet, zajednički dom i građenje partnerskih odnosa i dom kao odnos prema ljudima i/ili stvarima.

ŠTA ČINI DOM?

Svi sagovornici, bez razlike, prepoznaju dom kao psihološku i emotivnu kategoriju, mesto na kome se osoba oseća sigurno, prihvaćeno i neinhibirano. Ono što karakteriše dom je atmosfera otvorenosti, topline, familijarnosti, slobode izražavanja, koja čini da se razvije osećaj pripadanja određenom prostoru i da se taj osećaj održi kroz vreme. Mnogi ispitanici/ispitanice su taj osećaj imali u odnosu na porodični dom, dom u kome su rođeni i rasli, neki su osećaj familijarnog i sigurnog prostora izgradili tek kada su napustili roditeljski dom i konstituisali svoj, a zabeleženi su i primeri alternativnih, "hraniteljskih" domova, koji su pripadali njihovim bliskim prijateljima ili partnerima i za koje su se naši sagovornici vezivali, smatrajući ih svojim domaćim prostorima.

P: Šta je činilo da se dobro osećate u porodičnom domu? Šta je ono što mesto stanovanja čini domom?

O: *Atmosfera, definitivno. Moja mama je veoma otvorena i širokoumna, bila je popustljiva i dobra za razgovor. Kao i svade brat-sestra. Dom sugeriše jednu sigurnost i slobodu izražavanja.* (M, 27, fotograf)

O: *Prvenstveno sigurnost, koju sam povezivao sa roditeljima. Ono što čini mesto stanovanja domom, jeste mogućnost da ga mi sredimo po svojim željama. Da ga 'izgradimo'... a onda se dešavaju stvari za koje treba vremena, koje ga prave domom u pravom smislu*

¹² Za postavljanje ankete i proveru aktivnosti na sajtu bila je zadužena Nataša Stevanović, studentkinja IV godine na Odeljenju za etnologiju i antropologiju, takode učesnica projekta.

reči: naše zajedničko življenje, druženje sa prijateljima, stvaranje lepih sećanja. Za mene je dom utočište, on je uvek bio i ostaće, mesto u koje ne može svako da dođe. Uvek ću birati ko može da dođe, a ko ne može. (M, 26, arhitekta)

O: Dom je mesto na kome mogu da budem svoj, da budem opušten u svakom pogledu, za razliku od spoljnog života, gde ponekad moram da se pretvaram, iako to ne volim. (M, 25, inženjer računarstva)

O: Meni je dom svuda gde se osećam, u datom trenutku, spokojno. To može biti u kancelariji, gde sam okružen svojim saradnicima, u mestu na koje odlazim svaki dan i radim sa njima na nekom zajedničkom projektu, tu se osećam spokojno, na mestu u kome dolazim do punog izražaja, i to mi prija. Osećam se kod kuće gde god se osećam neinhibirano, gde god mogu da dodem do punog izražaja, ja kao ja, i gde ne moram da korigujem svoje ponašanje u skladu sa nekim drugim sistemom vrednosti koji nije moj i u kom mogu da me osude ili osporavaju moje mišljenje. (M, 23, student)

O: Dom me asocira na moj prostor, na moj dom, pre svega. Na toplinu, na sigurnost, na sve ono što je moje tu unutra, što sam skupio, što volim. (M, 38, novinar)

O: Nikada se pre ovog stana nisam radovao dolasku kući. Nekada sam svoj stan zvao "čekanje za bolje sutra", a danas ovaj prostor, ovde, sada, doživljam kao svoju kuću, svoj dom, svoje mesto. Ono što ovaj prostor za mene čini domom, jeste samoća i sloboda kretanja koju imam. Obožavam sunce i svetlo kojima je ceo stan ispunjen, i u njemu se osećam kao da sam ja - ja, prijatno, sigurno, sam sa sobom, zaštićeno. (M, 40, novinar)

Dugotrajno bivanje u nekom prostoru, kao i osećaj svojine, doprinose da neko mesto počnemo da osećamo kao dom, ali ako dom shvatamo kao mesto sigurnosti, onda je moguće imati istovremeno više domova:

O: Da bi mesto stanovanja postalo dom važno je vreme (M, 31, ekonomista)

O: Pretpostavljam da je to sigurnost i stalnost - mesto gde živimo za stalno, a ne samo privremeno. Ako živimo sa porodicom, onda je dom verovatno tamo gde nam je porodica. (Ž, 29, lingvistkinja)

O: Verujem da je to duži boravak na tom mestu, da ste

vlasnik tog mesta stanovanja, da ga adaptirate na način na koji vi to želite i da stvari koje su deo vas ispunjavaju taj prostor. (M, 26, filolog)

O: Nije svako mesto stanovanja i dom. Dom je mesto gde se nalaze ljudi koje najviše volim, ne mora da bude jedno mesto. Dom mi je kod roditelja, dom mi je u stanu gde živim sa partnerkom, dom mi je i kod drugarice sa kojom sam odrasla, pojam dom ne vezujem za konkretna fizička mesta, već za ljude. (Ž, 28 advokatica)

Kod jednog broja sagovornika pojavio se alternativni koncept doma koji bismo mogli nazvati "hraniteljskim", kao bitnog prostora koji je pripadao njima bliskim i važnim ljudima i u kome su se osećali opušteno i sigurno, na način koji povezuju sa svojom idejom doma. "Hraniteljski dom" se pojavljuje u onim slučajevima gde sagovornici, iz različitih razloga, nisu ostvarili dovoljno jaku identifikaciju sa porodičnim domom, pa se "hraniteljski dom" javlja i kao neka vrsta povremenog, privremenog i prelaznog domaćeg prostora, do sopstvenog osamostaljenja:

O: Stan u kome je živio moj, sada bivši, dečko, mi je takode bio dom, to neko utočište u koje sam išao da se ventiliram. Svaki put kad sam imao neku neprijatnu ili tešku situaciju, ja sam uglavnom prvo išao tamo da se ispraznim. (M, 23, student)

O: U Mirjaninoj kući sam se osećao više kao kod kuće nego sa svojom porodicom. Tamo sam se osećao slobodno, osećao sam se, nekako, prihvaćeno. Kada sam upoznao Miloša, kao neku prvu ozbiljnu vezu, prvu ljubav, ona mi je rekla da mogu da dodem kod nje da živim. Ta neka prihvaćenost mi je značila. Ja sam probao kod kuće da dovedem bilo koga, da budem sa njim u svojoj sobi, da taj neko ide do kupatila, i sve to, i to nikada nije bio nikakav problem. Ali, nekako, ipak su tamo bili neki ljudi, niti ti njih poznaješ, niti oni tebe poznaju, a igrom slučaja ste porodica. Zbog toga mi je to novo mesto bilo značajno, a pored toga, sa svim onim knjigama i muzikom koju je ona imala, Mirjanina kuća je za mene bila pravi raj. Naučio sam se drugačijem životu u tom prostoru sa njom, ali kada je ona umrla, to je za mene prestao da bude dom. (M, 40, novinar)

Sagovornici ističu da domaći prostor može biti ili postati mesto neusaglašenosti, neprihvatanja, konflikta, različitih oblika nasilja, što mu oduzima karakteristike doma i olakšava odlazak iz njega:

O: Svoje bivše prostore, u roditeljskoj kući (prvo sobu, zatim deo kuće) ne smatram domom. Ne znam, nikad se nisam osećao delom te porodice. Valjda zbog odnosa koju su vladali između nas. Nekako sam ja jedini iz te porodice bio, kako da kažem, intelektualniji tip. Moji roditelji su uvek bili u fazonu da samo sve bude sredeno, da sve bude na mestu, da bude u redu i tako dalje, da nema jurcanja, nema igranja sa loptom ... Meni je to bilo u redu, ne trebaju mi igračke ni ništa, dajte knjige, dajte ploče, je l' sad mogu da idem? Nisam se osećao uopšte da pripadam. Nije tu bilo pokazivanja emocija, znali su se odnosi i na tom nivou je sve funkcionisalo. Zbog toga mi to mesto nije bilo prijatno... bilo je samo nužno. (M, 40, novinar)

O: Kada su porodice problematične, svakako da dom može biti mesto nelagode i nesigurnosti. Ponekad je i meni naporno u mojoj kući, iako su odnosi sa ocem dobri, ali on ne zna da sam ja gej, a stalno prikrivanje ne čini da se osećate dobro. (M, 25, inženjer računarstva)

O: To što su mi uskratili podršku i odlučili da mi ne omoguće nastavak studija, bila je poslednja kap u čaši nerazumevanja. Spakovao sam svoje stvari, sve svoje knjige, otišao u Beograd, položio prijemni, uspeo da "dobijem" dom, da pronadem posao koji mi je omogućio da živim i studiram. Sam. Od tog trenutka smatrao sam da ono tamo, u mestu gde mi žive roditelji, više nije moj dom. (M, 23, student)

Konačno, zabeležili smo i ideju otvorenog, i neki način "deljenog" doma, koja se nalazi na suprotnoj strani od zamišljanja doma kao "tvrđave" s jasnim granicama, koje će obezbediti onu preko potrebnu sigurnost, zaštitu i slobodu, koje se od doma očekuju:

O: Od Mirjane sam naučio da svoj prostor delim s drugima i da ga otvaram za njih. Svojim prijateljima dajem ključeve od stana kada nisam tu. Ne zato da zalivaju cveće ili da hrane mačku, već da mogu da u njemu bora-ve ukoliko žele ili im je potrebno. Mnogi od njih još uvek žive sa roditeljima i dragoceno im je da bar za kratko vreme mogu da se osame. Stan jeste moj, ali kad ja nisam tu, mogu da ga koriste drugi ljudi koji nemaju te neke mogućnosti... Ostavljam im mesto da bi u njemu prevashodno mogli da uživaju, kao što sam ja nekad u Mirjaninoj kući. (M, 40, novinar)

ZAMIŠLJANJE/UREĐENJE DOMA I IDENTITET

Svaki životni prostor se materijalno konstituše uz pomoć predmeta i stvari, ali konceptualizacija doma je blisko povezana sa posedovanjem i upotrebom visoko simboličnih i individualizovanih predmeta/stvari. U psihološkim, antropološkim i u novije vreme, u okviru studija materijalne kulture, utvrđena je i dokumentovana veza između pribavljanja, posedovanja, aranžiranja, izlaganja i čuvanja predmeta i stvari i oblikovanja i predstavljanja ličnih i kolektivnih identiteta (Csikszentmihalyi, Rochberg-Halton, 1981; Belk, 1988; Miller, 2001; Noble, 2004). "Artefakti pomažu da se objektivizuje sopstvo na najmanje tri važna načina. Najpre, oni pomažu da se demonstrira snaga vlasnika, životna erotska energija i mesto u društvenoj hijerarhiji. Drugo, predmeti otkrivaju kontinuitet sopstva u vremenu, obezbeđujući fokus pažnje u sadašnjosti, uspomene i suvenire iz prošlosti i nagoveštaje budućih ciljeva. Treće, predmeti omogućavaju konkretno svedočanstvo o nečijem mestu u društvenoj mreži, kao simboli (doslovno, oni koji povezuju) odnosa koji su nam bitni. U ova tri smisla predmeti i stvari stabilizuju naš osećaj o tome ko smo; oni daju trajni oblik slici koju imamo o sebi, koja bi se u suprotnom brzo rastvorila u tokovima svesti." (Csikszentmihalyi, 1993: 21). Mada bi bilo preterano reći da baš svako ulaže mnogo energije, promišljanja i sredstava u uređenje domaćeg prostora, činjenica je da su ovi procesi daleko iznad okvira pragmatičnog i da se mnogi aspekti identiteta vezuju za predmete koje posedujemo i kojima smo okruženi. U svakom slučaju, tvrdi Elizabet Šouv (Elizabeth Shove), načini i stilovi dekorisanja domaćeg prostora neizbežno imaju socijalno značenje (Shove, 1999: loc. 1729). I naši sagovornici prepoznaju načine na koji njihov dom, zamišljeni ili realizovani, izražava njihove senzibilitete, težnje, ukuse i vrednosti, osećaj sopstva i grupne pripadnosti:

O: Vežan sam za svoj stan (porodični stan u kome sada živi sa partnerom, I.E.) zato što sam ga sam sredio i time stvorio osećaj svojine, zato što sam tamo proveo najlepše trenutke svog života. Kada smo nekoliko godina iznajmljivali taj stan, prestao sam da osećam tu vezu sa ovim prostorom, nisam se više osećao kao da sam u svom domu, jer su u njemu bile neke druge stvari, a ne moje i stvari mojih roditelja. (M, 26, arhitekta)

O: Svoju sobu (sagovornik živi sa ocem u stanu, I.E.) bih opisao kao mirnu, staloženu, asketsku. Kompjuter ima centralno mesto u sobi. Nema mnogo detalja, a od značajnih predmeta izdvojio bih "stelu", uspomenu na vreme kada me je intenzivnije zanimao okultizam. Kada bih se selio u novi, samostalni prostor, poneo bih

samo lične stvari: odeću, knjige, kompjuter, "stelu" i tarot. U tom novom stanu voleo bih da imam posebnu sobu za zabavu (ako je moguće) ili bar sopstveni kutak koji bi ukrasio motivima iz šezdesetih godina, npr: psihodelične (hippy) šare/boje, neki poster, svakako nešto povezano sa *Bitsima* koje u poslednjih nekoliko godina otkrivam i koji su mi spasili život, baš... (M, 25, inženjer računarstva)

O: Kao neko ko nema osećaj potpuno svog doma (sagovornik živi na dve lokacije, kod roditelja u jednom beogradskom naselju i kod tetke u centru Beograda, ali, po sopstvenom priznanju, ni na jednom od ta dva mesta se ne oseća sasvim kod kuće, I.E.) mnogo sam razmišljao, maštao na tu temu. Želeo bih da imam manji stan, kompaktniji, ali sa dobrim rasporedom prostorija koje bi bile međusobno povezane. Boje koje bi dominirale bile bi zelena (mahovina i limeta) i braon. Volim jednostavnost i zato moj stan ne bi imao previše dekora, ne bi imao slike ili postere. Jedini dekor bile bi police. Nameštaj bi bio bez ornamenata, ukrasa. Sve bi bilo skladno. Voleo bih da imam jedan oslikan zid, sa nekim pastoralnim motivom, bilo da je to nebo ili drvo. Televizor ne bih imao, ali maštam o ugrađenim zidnim zvučnicima po celom stanu, kako bih mogao da puštam ambijentalnu ili new age muziku, naročito ako bih hteo da popravim raspoloženje. Tu bi bio moguć povratak u unutrašnje dete i povratak u sebe samog. Ja planiram da u tom prostoru pevam do iznemoglosti, da se šetam u donjem vešu, da se igram... Da rastem, da se razvijam, da me ne pregazi društvo. (M, 23, student)

Otkrivamo i kako se s godinama menjaju prioriteti, zahtevi prema prostoru, odnos prema predmetima:

O: Kada bih sada ušao u neki novi prostor (sagovornik živi u nameštenom stanu, koji iznajmljuje od prijateljice, I.E.), stan bih sredio minimalistički. Imao bih malo nameštaja, samo ono neophodno, crni, svedeni nameštaj. Verovatno bih se rešio i svojih knjiga, koje sam do sada nosio sa sobom. Što sam stariji, sve mi manje treba. (M, 40, novinar)

Kao posebna, ističe se veza koja se uspostavlja sa predmetima koje su izradili sagovornici sami, ili njihovi roditelji i članovi porodice. Preko ovih predmeta se uspostavlja kontinuitet s porodičnim domom i primarnom porodicom, a ukoliko su predmete izradili svojeručno, onda se kroz proces njihove proizvodnje gradi neposredna i prisna veza između osobe i prostora koji ta osoba oblikuje sopstvenim radom:

O: Sećam se da sam u svojoj sobi imao ceo zid izlepljen posterima (Riki Martin) i radni sto koji je napravio moj otac za moju majku, i za koji sam i dan danas emotivno vezan. Taj sto je komad koji nikad neću ispustiti iz ruku, on se provlači kroz sva moja mesta stanovanja, ide svuda sa mnom. (M, 26, arhitekta)

O: Nisam siguran da ima nekih bitnih stvari koje bih želeo da ponesem sa sobom u svoj novi dom. U stvari, voleo bih da ponesem orman koji sam sagradio sa ocem, to je jedini komad nameštaja koji volim, ali, pošto ne vidim gde bi taj orman imao mesto u mom budućem domu, verovatno neću. (M, 23, student)

O: Najveći deo mog stana sam uredio sam. Police za knjige su mi najdraži, najvažniji predmeti u stanu, zbog toga što sam ih sam pravio i zbog toga što na njima stoje knjige, za koje smatram da najvernije odražavaju moju ličnost i moja interesovanja. Odabrao sam da dominiraju tople boje, crvena i bež, a veći deo apstraktnih slika sam takođe sam uradio. Mislim da moj dom odražava moju strpljivost, kreativnost, osećaj za lepo i uredno... Važan mi je taj momenat da sam konkretno oblikujem mnoge elemente doma, od nameštaja, preko ukrasa, do knjiga i muzike. Ako bih se selio, ponovo bih sam pravio delove nameštaja. (M, 38, novinar)

ZAJEDNIČKI DOM I GRAĐENJE PARTNERSKIH ODNOSA

Medu sagovornicima je bilo parova, onih koji žive zajedno, ali i onih koji tek planiraju zajednički život, mada većina njih još uvek živi sa roditeljima, a nekolicina i sami, u iznajmljenom ili sopstvenom stanu. Bilo da govore iz konkretnog iskustva kohabitacije ili samo imaginiraju o budućem zajedničkom životu, svi se slažu da proces uređenja zajedničkog prostora približava partnere, ali ih istovremeno suočava i sa izazovima usaglašavanja različitih estetika, životnih ritmova, navika i načina korišćenja prostora. Pozitivno je vrednovana mogućnost da se unutar zajedničkog prostora obezbede delovi koji su posvećeni ličnim interesovanjima i gde se nalaze posebno važni predmeti za svakoga od njih.

Gej par koji odnedavno živi zajedno sve odluke o uređenju prostora donosi zajedno, s tim da je jedan od njih, arhitekta po profesiji, zadužen za veće radove, dok se drugi, fotograf, brine o sitnicama:

O: Mi se uglavnom slažemo oko estetike. Kada smo preuređivali ovaj stan, najviše pažnje smo posvetili

dnevnoj sobi. Bila nam je bitna boja zidova, jer smo želeli da iskoristimo neku jaku boju, tako da su nam sada zidovi u crvenoj i boji bele kafe. Ipak, vuče nas ta spavaća soba, kao mesto gde smo sami, gde se odmaramo i gde smo izolovani od svih. U prvih šest meseci zajedničkog življenja morali smo da pravimo mnogo kompromisa, ali smo sada naučili da prihvatamo navike jedan drugog. (M, 26, arhitekta)

O: Većinu odluka o uređenju prostora prepustio bih svom partneru, jer je unutrašnje uređenje nešto o čemu uopšte nisam razmišljao. Verujem da proces zajedničkog stvaranja i uređenja doma može da zbliži par, ali je osetljivo pitanje različitih ukusa. Sa svojim partnerom, recimo, delim politička uverenja i ukus za filmove, ali ne i ukus za oblačenje. Mislim da bi, ukoliko je moguće, bilo dobro zadržati neki svoj kutak u zajedničkom prostoru, koji bi dekorisali po svom ukusu, i gde bi se mogla izraziti lična razlika. (M, 25, inženjer računarstva)

O: Kada bih živeo s partnerom, i kada bismo imali dovoljno prostora, voleo bih da imam svoju sobu za čitanje i osamljivanje, jer mislim da je to postojanje ličnog prostora veoma bitno. Ukoliko bi stan bio manji, dovoljan bi bio samo kutak za čitanje, pošto mi je to strast i omiljena aktivnost. (M, 38, novinar)

DOM KAO ODNOS PREMA LJUDIMA I/ILI STVARIMA

Nove studije materijalne kulture (Miller, 1987, Miller, Tilley, 1996) definišu ovo istraživačko polje kao "uzajamno konstitutivan odnos između ljudi i stvari", i time čine značajan pomak u razumevanju povezanosti materijalnog sveta i ljudskih odnosa, između objekata i subjekata, koji su se do sada proučavali kao odvojene sfere, pri čemu je u društvenim i humanističkim naukama usredsređivanje na subjekte i njihov konceptualni i etički univerzum bilo apsolutno nadređeno proučavanju materijalnog sveta. Tek sa radovima Čiksentmihaljija, Milera, Belka, između ostalih, skrenuta je pažnja na suštinski značaj objekata za procese subjektivizacije i na činjenicu da elementi materijalnog okruženja učestvuju u oblikovanju i preoblikovanju socijalnih odnosa (Čiksentmihalyi, Rochberh-Halton, 1981, Miller, 1987, 1996, 1998, 2001, Belk, 1988, Buchli, 2002, Graham, 2010). Novija istraživanja otkrivaju i dimenziju ličnih značenja koja se pripisuju predmetima i stvarima, njihov kapacitet da simultano angažuju kognitivne kapacitete ljudi i njihova čula. Grejem ističe da naš "sinestetička, multisenzualna zaokupljenost

materijalnošću daleko prevazilazi shvatanje stvari kao znakovna i jezika; mi dodirujemo, gledamo, slušamo i mirišemo stvari. Stvari takođe oblikuju naša tela, kroz telesne tehnike koje usvajamo u vezi s njima (...), one imaju emotivnu dimenziju" (Graham, 2010: 84-5). Agneš Heler takođe nas podseća da su se ljudi i grupe kroz istoriju često nalazili u situacijama prostorne decentriranosti i da su u tim situacijama rekonstituisali svoj dom ili od socio-kulturnog prtljaga koji su nosili sa sobom, od zbirke simbolički dragocenih sitnica (porodične dragocenosti, fotografije, dokumenti, itd) ili od veza sa ljudima sa kojima su gradili osećaje bliskosti, poverenja i ljubavi i bez kojih se nijedno mesto ne bi moglo nazvati domom. (Heller, 2011: 204). Takvo shvatanje o istovremenom postojanju materijalne, socijalne i simboličke dimenzije doma izražavaju i naši sagovornici, definišući dom kao mesto koje konstitušu predmeti i/ili ljudi, a od suptilnih razlika u iskustvu zavisi kojem od ovih koncepata će u određenom trenutku dati prednost, koji od njih će u nekom momentu prevagnuti.

O: Meni je žao da bilo šta iznosim iz tog (roditeljskog) stana, jer taj stan ne bi bio isti bez tih stvari. Gde god da predem, želim da tu napravim dom, nešto novo... Međutim, bitno mi je da imam par svojih, autentičnih stvari, poput nekih majica, koje svuda sa sobom nosim, a nikad u životu nisam obukao. Ali one moraju da budu u ormaru (Kao neko ukorenjivanje, odnosno pravljenje nekog kontinuiteta preko tih predmeta koje uopšte ne morate da nosite. Ali oni pripadaju, I.E.) Upravo tako, moj ormar bez njih ne može da bude. Stvari su bitne za građenje doma, ali, pre nego što sam sreo Dimitrija ja nisam imao osećaj emotivnog središta, osećaj doma. (M, 26, fotograf)

O: Dom je mesto prihvatanja, bitni su ljudi i okruženje koje pomaže da se osećam neinhibirano. Na svakom takvom mestu se osećam kod kuće. Ne oslanjam se previše na komšiluk, ali volim da imam taj "Dobar dan, komšinice, kako ste?" odnos, koji nije usiljen. Zato i preferiram zgrade, zbog kućnog saveta. Taj koncept mi se sviđa. Prija mi taj osećaj sigurnosti, zato što postoji još neko, postoji zajednica. (M, 23, student)

O: Ne sećam se da sam u roditeljskom domu imao bilo kakve veoma bitne, "svoje" predmete koji su mi bili posebno značajni. Stvari materijalne prirode ne moraju da nam budu najbitnije i ako se polome, polome se. Treba da imaju upotrebnu vrednost. Ne vezujem se za stvari, ne patim ako se nešto ošteti ili polomi. U ovaj novi stan preneo sam samo krevet. Većinu stvari sam sam

napravio i to bih ponovo radio kada bih se opet selio. Jedina stvar koja mi je bitna i koja me određuje su knjige. (M, 38, novinar)

O: Mesto koje osećam domom je mesto na kome živim sa partnerkom. Kada bi ona otišla, to mesto bi prestalo da bude dom... Dom je moja mala porodica - partnerka i kućici. (Ž, 36)

O: Moj odnos prema stvarima se bitno promenio sa Mirjaninom smrću. Kao da je 50 odsto stvari koje su mi bile važne, a bile su vezane za te neke materijalne stvari, postalo potpuno nevažno. Iako sam mogao da ponese bilo šta sa sobom iz njene kuće, bez nje meni to više ništa nije značilo. Uzeo sam samo dve šolje iz kojih smo ona i ja pili kafu, malu kutiju, i vazu; neko posude u kome sam navikao da kuvam, ali i to su bili predmeti sa istorijom, koje je ona nasledila od svoje porodice; recimo, šolje iz kojih smo pili kafu je njena mama sačuvala iz neke jevrejske kuće i čuvala ih tokom celog rata, za njih, ako bi se vratili, a pošto se nisu vratili, to je posle nekoliko godina počelo da se koristi; kada su se konačno i one razbile, shvatio sam da me one, istina, podsećaju na Mirjanu, ali mi ni one ne znače previše, jer ne mogu da je vrate. Mirjana je imala taj neki stav, koji sam očigledno i ja imao, pa ga je ona samo probudila, da se ne vezuje za materijalne stvari. Iako je živela u kući punoj istorije, u kojoj je svaki predmet bio bar 50 godina star i imao svoju uzbudljivu priču, ona je smatrala da je sve to potrošno i nebitno. A za mene, ta kuća, bez nje, prestala je da bude dom. (M, 40, novinar)

ZAVRŠNA RAZMATRANJA: GDE SMO SVE KOD KUĆE?

Poenta teksta Agneš Heler, kojim smo započeli ovaj rad, jeste da se osećaji pripadnosti i familijarnosti, koje najčešće asociiramo sa konceptom doma, mogu pronaći u različitim kontekstima i na različitim nivoima opštosti, što joj omogućava da izdvoji četiri vrste doma, odnosno četiri instance u kojima se savremeni stanovnici Evrope osećaju "kod kuće": u prostoru, u vremenu, u "visokoj kulturi" evropske modernosti (u Hegelovom poimanju "apsolutnog duha") i u okrilju demokratskih institucija (Heller, 2011). Na tragu ovakve, savremene konceptualizacije doma, su i nalazi našeg istraživanja, koji svedoče o postojanju raznovrsnih osnova na kojima se gradi osećaj prisnosti i pripadnosti, osećaj "bivanja kod kuće". Naši sagovornici su svoju ideju doma povezali s raznovrsnim elementima, kao što su specifični prostori, bliski ljudi i porod-

ica (dom u ljudima), osećaji (prihvaćenost i neinhibiranost) i emotivno i simbolički bitni predmeti. Svesni da izgradnja doma podrazumeva niz vrlo materijalnih praksi, i da njegovo održavanje zahteva preuzimanje odgovornosti, makar da se kao dom prepoznaje, kako Heler kaže, pesma slavuja i senka brestova, sagovornici ipak naginju razumevanju doma kao emotivnog središta za čije su nastajanje i održavanje od presudne važnosti ljudi koji stvaraju atmosferu sigurnosti, prihvaćenosti i slobode izražavanja. Kada je ta atmosfera narušena, nestankom bitnih ljudi ili promenom ma kog od bitnih principa konstituisanja osećaja bivanja "kod kuće", dom prestaje da bude dom.

Mnogi sagovornici su imali naglašen anti-materijalistički stav kada su odgovarali na pitanja u vezi s bitnim predmetima koji posreduju osećaj familijarnosti sa nekim prostorom i isticali su efemeran i trivijalan status većine stvari i predmeta kojima su okruženi. Izuzetak su činile knjige, kućne biblioteke i sa njima povezane police i ormari. Gotovo da nije bilo razgovora u kome nije spomenut poseban status koji u konstruisanju sopstva i kreiranju doma imaju lične biblioteke, koje su, takode bez izuzetka, jedina stvar koja je pratila sagovornike kroz različita mesta prebivanja. Kolekcija knjiga koja se skuplja tokom života, u svim slučajevima obuhvaćenim ovim istraživanjem, smatra se svedočanstvom intelektualnog i egzistencijalnog sazrevanja, prijateljskih i emotivnih veza koje su u neke od knjiga ugrađene, jer su u biblioteku došle kao poklon, i rezervoarom daljeg intelektualnog i duhovnog rasta i razvoja. Centralno mesto koje se u sopstvenom životu i domu daje knjigama i ličnim bibliotekama povezuje nas s idejom "trećeg doma" koji spominje Agneš Heler - doma u idejama, koji omogućava uzlet mašte i makar u carstu imaginacije i u privatnosti čitanja, daje slobodu u prekoračivanju granica svake vrste i mogućnost da se bude svoj.

O: Ne vezujem se za predmete - jedino za knjige. Svaku knjigu koju sam dobila ili kupila osećala sam kao samo svoju, s tim da je, naravno, svako mogao da je pročita, ali ne i da je prisvoji (morali su da mi je vrate). Osim toga, sve sveske i notesi koje sam ja ispunila su bili moji. (Ž, 29, lingvistkinja)

O: Knjige sam kupovala, dobijala, krala ... knjige su moj prozor u drugi svet. Uz njih putujem kroz prostor i vreme, menjam ličnosti, uživam... kao jedinče, od malih nogu sam bila vezana za knjige, one su uvek bile tu ... nisam morala da idem u vrtić, napolje ili u školu da bih ih videla, kao npr. drugu decu. (Ž, 36)

O: Recimo polica sa knjigama. Nabavljao sam ih tokom srednje škole, tokom studiranja i smatram da imam jako bogat asortiman knjiga. (M, 26, filolog)

O: Knjige. Svaka knjiga me podseća na period života kada sam je čitao. (M, 31, ekonomista)

O: Knjige, rečnici i sveske (i kolekcija časopisa) su za mene najznačajniji predmeti. U glavnoj sobi su sve knjige i sveske vidne i ima ih svuda gde mogu da stanu. Za svu moju odeću nema dovoljno mesta u preostala dva ormara (sezonski držim odeću u njima). To verovatno dosta govori o onome što smatram važnim. Nije mi važno da mi svaki komad odeće svakoga dana bude na raspolaganju, ali mi je vrlo bitno da sve moje knjige i sveske budu tu blizu. Većina njih je u zatvorenom prostoru, te tako nisu "za pokazivanje" nego su za mene, meni su bitne i meni znače. Osim toga moj laptop i desktop, s tim da su mi i oni najvredniji zbog knjiga i dokumenata koje imam na njima (nemam bekap kopiju), a ne zbog materijalne vrednosti samih predmeta. Knjige sam skoro sve sama kupila (ima i poklona, naravno) - birane su za mene i znače mi veoma mnogo. Rečnici su dosta vredni i takode sam ih sama birala - kao lingvisti, potrebni su mi zbog posla. Sveske i papiri ispunjeni su mojom rukom i u njima se nalaze moje misli, moje priče i razne stvari koje su jedinstvene i nezamenjive (u slučaju požara, spasavala bih sveske, papire, i laptop na kojem takode imam dosta toga što sam ja napisala -- sve ostalo se može nadoknaditi). (Ž, 29, lingvistkinja)

Socijalni prostor knjige karakteriše trajna napetost između njenih aspekata i mogućih značenja, koja konstituiše uzbuđljivost čitanja kao prakse: "knjiga je talisman tela i amblem sopstva; mikrokosmos i makrokosmos; roba i znanje, činjenica i fikcija" (Stewart, 1984: 41).

Knjiga takode može da funkcioniše kao suptilni simbol selfa, kao neka vrsta biografskog objekta koji posredno priča priповest o onome ko je poseduje, a biblioteke su za same vlasnike, a moguće i za one kojima se među svoja "četiri zida" ovi predstavljaju, metanarativ o životnom putu, iskustvima, senzibilitetima, ukusima, opredeljima, stremljenjima. Na neki način, knjige se mogu tumačiti i kao metafora ambivalentne pozicije koju u društvu i u vezi s društvom imaju naši sagovornici: "knjige su metafora za sadržavanje, spoljašnost i unutrašnjost, površnost i dubinu, prikriivanje i otkriivanje, razdvajanje i sakupljanje. Biti 'unutar korica' znači osećati tiho uzbuđenje, intelektualno ili seksualno. Biti izvan njih podrazumeva moć koja se stiće prevazilaženjem granica" (Stewart, 1984: 37).

Poslednje pitanje koje je potrebno pomenuti u zaključku jeste pitanje samoidentifikacije sagovornika, pitanje veze između njihove istopolne seksualne opredeljenosti (i s njom povezanog identiteta) i konceptualizacije i konstruisanja domaćeg prostora, što je bio predmet ovog rada. Nasuprot pretpostavljenom značaju koji bi gej i lezbejska orijentacija mogle da imaju za formiranje posebnih kvaliteta njihove kućevnosti u savremenoj Srbiji, pokazalo se da to nije slučaj, bar ne u meri koja bi opravdavala zaključak o postojanju homoseksualne alternative heteronormativnim modelima kućevnosti većine. Od 19 sagovornika i sagovornica, samo je jedna među svojim brojnim identifikacijama (odgovor na otvoreno pitanje kako bi se predstavili nekome ko ih ne poznaje) navela "lezbejka", uz "feministkinja" i "aktivistkinja", koji ovakvu retku transparentost čine razumljivom. Ostali sagovornici su u prvi plan isticali svoju profesionalnu pripadnost, karakterne osobine i različita interesovanja i hobije. Ne može se izbeći utisak da i način na koji se predstavljaju i način na koji zamišljaju i uređuju svoje domove karakteriše neka vrsta post-gej situacije, post-gej trenutka, u kojem oni nastoje da *mejnstrimizuju* svoju seksualnu orijentaciju, da je učine jednim od aspekata identiteta, da pokažu kako to jeste bitan, ali i dalje *samo jedan mali deo* onoga što oni jesu i što bi mogli da budu. Kako navodi Gaziani, "biti post-gej znači određivati se šire nego samo preko seksualnosti, odvajanje osećaja biti gej od militantnosti i borbe i uživanje u seksualno mešovitim društvima" (Warner 1999: 61–2, nav. po: Ghaziani, 2011: 102). "Biti gej je samo jedan deo moje ličnosti, pozitivan ili negativan", rekao nam je dvadesetšestogodišnji arhitekta. Student ekonomije (23), koji se predstavio kao "aktivista koji se interesuje za ulogu mladih u društvu, koji želi da od srpske mladeži napravi primer na Balkanu", pored redovnih studija i angažmana u nevladinim organizacijama, peva i u horu i kaže da se, baš zbog toga što je gej, trudi da se što više pokaže svojim roditeljima na drugim poljima (poslovnim, moralnim), da bi im pokazao da je njegov život perspektivan.

Elementi post-gej situacije počeli su na Zapadu da se javljaju već tokom devedesetih godina prošlog veka, kada su zabeležene nove tendencije u načinima identifikacije i praksama reprezentacije identiteta homoseksualaca, koje su se razlikovale od identitetskih politika u ranijim periodima. Vreme pre II svetskog rata bilo je, prema Gazijianiju, vreme skrivanja ("the hayday of the closet"), izolacije, osećanja srama, krivice i straha (Ghaziani, 2011: 102), rano posleratno doba odlikovali su društveno neprihvatanje i državno vodena politika socijalne represije, od poznih 60-ih i u 70-im godinama 20. veka nastupila je politika otvorenosti ("coming out") i slavljenje seksualne razlike, a tokom 80-ih i 90-ih je počeo proces "mejnstrimizacije", integrisanja sek-

sualne razlike u širok reperetoar kulturalnih razlika na kojima su građene multikulturalne politike, naročito u SAD-u (Ghaziani, isto). Radikalni optimisti među hroničarima društvenih zbivanja smatraju da će u perspektivi (ma koliko danas ovaj trenutak izgledao dalek i nedostižan) seksualna različitost biti do te mere normalizovana i društveno integrisana, da će biti tretirana kao što se danas odnosimo prema levorukosti.¹³ Seksualna razlika će, po ovim autorima, preći put od neprihvatanja preko prikrivanja i potiskivanja, do normalizacije i prihvaćenosti. U međuvremenu, jedan deo gej i lezbejske populacije u svojim svakodnevnim praksama nastoji da se približi heteronormativnom modelu, a ne da ga osporava, što je bio slučaj ranije. Paradoksalnost ovakvih nalaza leži u tome što je ovaj post-gej momenat zabeležen i

u Srbiji, gde odnos društva prema LGBTQ populaciji ima sve odlike predmodernog stanja - jedva da im je priznato postojanje, masovno su neprihvaćeni, marginalizovani, getoizirani, a jedino što je društvo u stanju da im prizna je da, ako baš moraju, svoju seksualnu različitost žive "u četiri zida", daleko od očiju javnosti. Vremenska kompresija koja karakteriše temporalnost post-socijalističke Srbije omogućava simultano postojanje predmodernih, modernih, post-modernih i post-post-modernih orijentacija, odnosno ulazak u post-gej eru pre eliminisanja golog nasilja kojem su još uvek prečesto izložene LGBTQ osobe i paralelno s ustanovljavanjem antidiskriminativnih zakona i institucija modernog društva, što proizvodi situacije izazovne za istraživanje, ali ne i podjednako prijatne za život.

13 George Weinberg, *The End Goal of the LGBT Movement*, http://www.huffingtonpost.com/george-weinberg/the-end-goal-of-the-lgbt-movement_b_3547869.html (pristupljeno 19.08.2013.)

- Belk, Russel. 1988. Possessions and the Extended Self. *Journal of Consumer Research*. Vol. 15, No. 2: 139-168.
- Buchli, Victor. 2002. *The Material Culture Reader*. Berg Publishers.
- Buchli, Victor, Alison Clarke, Del Upton. 2004. Editorial. *Home Cultures*. Vol.1 No. 1: 1-4.
- Cieraad, Irene (ed.). 1999. *At Home. An Anthropology of Domestic Space*. Syracuse University Press.
- Csikszentmihalyi, Michaly. 1993. Why We Need Things. u: Lubar, Stephen, David Kingery (eds.). *History from Things: Essays on Material Culture*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press: 20-28.
- Csikszentmihalyi, Mihaly, Eugene Rochberg-Halton. 1981. *The Meaning of Things. Domestic symbols and the self*. Cambridge University Press.
- Gorman-Murray, Andrew. 2006. *Queering Home or domesticating deviance? Interrogating gay domesticity through lifestyle TV*. In: *International journal of cultural studies*, Vol. 9(2): 227-247.
- Gorman-Murray, Andrew. 2008. *Gay and Lesbian Couples at Home: Identity Work in Domestic Space*. *Home Cultures*, Vol.3, Iss. 2. Berg: 145-168.
- Felsenthal, Kim. 2009. *Creating the Queendom: A Lens on Transy House*. In: *Home Cultures*, Vol. 6, Iss. 3. Berg: 243-260.
- Ghaziani, Amin. 2011. *Post-Gay Collective Identity Construction*. In: *Social Problems*, Vol. 58, Iss. 1: 99-125.
- Graham, Mark. 2010. *Method Matters: Ethnography and Materiality*. U: Keth Brown, Catherine J. Nesh (eds.). *Queer Methods and Methodologies*. Asgate e-book.
- Heller, Agnes. 2011. *Where are we at home?*, U: Rundel, John (ed.). 2011. *Aesthetics of Modernity. Essays by Agnes Heller*. Plymouth: Lexington books: 203-221.
- Miller, Daniel. 1987. *Material Culture and Mass Consumption*. New York: Basil Blackwell.
- Miller, Daniel, Christopher Tilley. 1996. Editorial. *Journal of Material Culture*. Vol. 1, No. 1: 5-14
- Miller, Daniel. 1998. *Material Cultures. Why Some Things Matter*. Chicago: University of Chicago Press.
- Miller, Daniel. 2001. *Home Possessions. Material Culture behind Closed Doors*. Berg Publishers.
- Millward, Liz, Sarah Paquin. 2002-2003. *You're Freer If There's Nobody Around: "Gay Women's" Space in Small-Town Ontario*. In: *Journal of the Canadian Lesbian and Gay Studies Association*, Vol. 4-5: 85-109.
- Greg Noble. *Accumulating Being*, *International Journal of Cultural Studies* 7(2): 233-56.
- Putnam, Tim. 1999. "Postmodern" Home Life. u: Cieraad, Irene (ed.). 1999. *At Home. An Anthropology of Domestic Space*. Syracuse University Press (Kindle Edition): loc. 1921.
- Reiner, Suzzane and Deborah Leslie. 2004. *Identity, Consuming and the Home*, *Home cultures* 1(2): 187-208.
- Rundel, John (ed.). 2011. *Aesthetics of Modernity. Essays by Agnes Heller*. Lexington books: Plymouth.
- Shove, Elizabeth. 1999. *Constructing Home. A Crossroads of Choices*. u: Cieraad, Irene (ed.). 1999. *At Home. An Anthropology of Domestic Space*. Syracuse University Press (Kindle Edition): loc. 1701.
- Stuart, Susan. 1994 (1984). *On Longing. Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection*. Duke University Press Books.
- Izvori:
- Weinberg, George. *The End Goal of the LGBT Movement*, Dostupno na: http://www.huffingtonpost.com/george-weinberg/the-end-goal-of-the-lgbt-movement_b_3547869.html (pristupljeno 19.08.2013.)
- Ovo je zemlja za nas: izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji 2008. godine*. 2009. Beograd: Gej Strejt alijansa.
- Nema povlačenja, nema predaje: izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji 2009. godine*. 2010. Beograd: Gej Strejt alijansa.
- Izveštaj o stanju ljudskih prava LBGt osoba u Srbiji za 2012. godinu*. 2013. Beograd: Gej Strejt alijansa. <http://gsa.org.rs/>

Weinberg, George. *The End Goal of the LGBT Movement*. Dostupno na: http://www.huffingtonpost.com/george-weinberg/the-end-goal-of-the-lgbt-movement_b_3547869.html (pristupljeno 19.08.2013.)

Ovo je zemlja za nas: izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji 2008. godine. 2009. Beograd: Gej Strejt alijansa.

Nema povlačenja, nema predaje: izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji 2009. godine. 2010. Beograd: Gej Strejt alijansa.

Izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji za 2012. godinu. 2013. Beograd: Gej Strejt alijansa. <http://gsa.org.rs/>

issue, particularly on homophobic behavior and modalities of homophobic manifestations and expressions.

We will also discuss forms of social tolerance in the Republic of Serbia during the last two centuries. Phenomena of stigmatisation, autostigmatisation and their implication on homophobia will be theoretically and empirically elaborated. Forms of social tolerance in the Republic of Serbia during the last two centuries will be chronologically shown. The phenomena of stigmatization, autostigmatization and their implications in terms of homophobia will be theoretically and empirically elaborated.

Ildiko Erdei

**“AT HOME”:
CONCEPTUALIZATIONS OF HOME AND
HOME-MAKING PRACTICES AMONG
HOMOSEXUAL PERSONS IN
CONTEMPORARY SERBIA**

Against the grain of dominant preoccupations related to gay identities, oriented towards examinations of political aspects of production and performing gay identities in public, this paper is dealing with articulations between gay identities and domestic space. Through exploration of the ways homosexual people think about their domestic spaces, how they reflect on the ideas of home and belonging, and the home making practices they use in their everyday lives, I tried to show whether these ideas and imaginations, and accompanying practices, challenge the dominant hetero-normative conceptualizations of home as essentially family (hetero-normative) space, or gay people rather engage in various negotiations with and even conform to the dominant norm from multitude of reasons. Starting from the multiple meanings of home, elaborated by Agnes Heller, the results of our research also present the variety of the notions of home that are differently constructed, and related to different aspects of social reality and everyday experience of our interlocutors. Notions of “home” and feelings of “being at home” are related to varying elements: particularities of places, familiar people and family (home in people), feelings (of being accepted and being uninhibited), and emotionally and symbolically charged objects. In general, the notion of home as an emotional center prevails, and the physical, symbolic and emotional labor of the people who contribute to its constitution as a place of safety, acceptance, and freedom is critical in its creation and maintenance. Therefore, when this “homily” atmosphere is disrupted, either by disappear-

ance of loved ones or by profound change of any of important principles that build the feeling of “being at home”, the home itself ceases to exist.

Ildiko Erdei & Nebojša Savić

**BEING SAME, BEING DIFFERENT:
“SAMENESS” AND “DIFFERENCE” IN
CONSUMPTION PRACTICES OF GAY MAN IN
CONTEMPORARY BELGRADE**

The essay focuses on bilateral construction of gay identity and consumer practices in the context of Belgrade gay community. Through ethnographic approach, the study analyzes the phenomenon of consumption, or more precisely, the relationship between construction of gay identity and its relation towards the objects of consumption. The fieldwork part of the research was conducted in one of the currently active gay clubs in Belgrade, “Apartman”. This was followed by in-depth interviews with nine respondents, and informal conversation with ten more of them. We were interested to find out how identification practices related to the ideas of “sameness” and “difference” simultaneously operate in the processes of identity construction of our gay respondents. We tried to explore how our respondent’s interest in questions of style, fashion, consumption and shopping has contributed to the creation of their gay identities, and how these identities were performed in the context of the gay club. We also present how the internal classification, according to the issues of style, fashion awareness, and shopping skills and practices, was performed within the Belgrade gay community. The results of the research show that simultaneous performativity of “sameness” and “difference” has an important role in the processes of creation and presentation of person’s gay and lesbian identities to others. Therefore, sharing common symbols that refer to belonging to the gay/lesbian community, and creating distinct and individualistic appearances and styles of clothing, are two parts of the same process of coming to terms with someone’s gay/lesbian identity. Our research also pinpointed the role of reknown fashion brands in the abovementioned processes, and suggested that the more developed gay/lesbian market niche has to be developed in order to enable and encourage more nuanced economic attitudes and shopping choices of gay/lesbian population in Serbia, including the more politicized relation towards consumption and economy in general.

Adriana Sabo je rođena 1989. godine u Beogradu, gde je 2007. godine završila srednju muzičku školu „Mokranjac“, a 2012. godine i master studije muzikologije na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu. Tekstove je objavljivala u zbornicima studentskih radova, časopisu Genero, podlistku „Beton“, kao i u okviru emisije „Hronika“ III Programa Radio Beograda. Trenutno je na završnoj godini master studija roda na Fakultetu političkih nauka u Beogradu.

Aleksandra Vuletić, naučna saradnica u Istorijskom institutu u Beogradu. Studije istorije završila na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Na istom fakultetu magistrirala s temom „Porodica u Srbiji za vreme druge vlade kneza Mihaila“, a 2008. odbranila i doktorsku disertaciju – „Brak u Kneževini Srbiji“. Objavila je dve monografije o porodici i braku u Srbiji 19. veka, kao i veći broj naučnih radova iz oblasti društvene istorije Srbije. Priredila je nekoliko tomova memoarskih zapisa iz 19. veka.

Ana Stolić – Rođena 1962. godine u Beogradu. Radi kao naučni saradnik Istorijskog instituta Beograd. Diplomirala je i magistrirala na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Doktorsku tezu odbranila je na Katedri za savremenu istoriju Fakulteta političkih nauka u Beogradu. Bavi se temama iz istorije društva u Srbiji u 19. veku i istorijom rodnih odnosa. Autorka je dve monografije. Priređivač je i memoarskih spisa (Uspomene Savke Subotić; Uloga žene – feministička gledišta Jaše Tomića).

Branko Burmaz je rođen 1976. godine u Valjevu. Diplomirao je na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu gde trenutno pohađa doktorske studije. Radi kao arhitekta i profesor projektovanja, tehnika prezentacije i dizajna enterijera na Accademia del Lusso i Istituti Callegari u Beogradu.

Dejan Zec – Rođen u Zagrebu, 1983. godine. Radi kao istraživač saradnik na Institutu za noviju istoriju Srbije u Beogradu. Trenutno je angažovan na projektu Tradicija i transformacija – istorijsko nasleđe i nacionalni identiteti u Srbiji u 20. veku. Diplomirao i odbranio master tezu na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Priprema doktorat iz oblasti istorije svakodnevnog života u Beogradu u periodu nemačke okupacije u Drugom svetskom ratu. Objavio više radova iz oblasti društvene istorije i istorije svakodnevnog života.

Dragana Duišin, rođena u Beogradu, 1966. godine. Radi kao specijalista psihijatrije na Klinici za psihijatriju Kliničkog Centra Srbije u Beogradu i šefica Kabineta za transrodna stanja na istoj Klinici. Medicinski fakultet, kao i specijalizaciju iz psihijatrije završila je na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Na istom fakultetu magistrirala je i doktorirala iz oblasti tranasseksualizma. Tokom kliničkog rada stekla je zvanje Primarijusa, kao i zvanje naučne saradnice na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Objavila je i izlagala brojne stručne radove, održala brojna predavanja iz oblasti psihijatrije, posebno iz domena transseksualizma.

Dragana Stojanović (1983, Kikinda), diplomirala je na Katedri za etnomuzikologiju Fakulteta muzičke umetnosti u Beogradu. Trenutno je završava doktorske studije na Univerzitetu umetnosti u Beogradu, Interdisciplinarnе studije, odsek Teorija umetnosti i medija. Objavljivala je teorijske radove u časopisima ProFemina, Nova Misao, Stvar – časopis za teorijske prakse i QT - časopis za queer teoriju i kulturu. Živi i radi u Beogradu i Kikindi; u zvanju je predavačice strukovnih studija za oblast Muzika i izvodačke umetnosti na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi.

Dubravka Đurić (1961, Dubrovnik), vanredna profesorka na Fakultetu za medije i komunikacije, Univerziteta Singidunum. Bavi se teorijom medija, feminističkom teorijom i teorijom poezije, kao i pisanjem poezije. Objavila je knjige: Diskursi popularne kulture (2011), Politika poezije (2010), Poezija teorija rod (2009), Govor druge (2006) i Jezik, poezija, postmodernizam (2002). Sa Miškom Šuvakovićem uredila antologiju tekstova Impossible Histories: Avant-Garde, Neo-Avant-Garde and Post-Avant-Garde in Yugoslavia 1918-1991 (2003 i 2006). Sa grupom Ažinovih pesnikinja uredila antologiju Diskurzivna tela poezija (2004), sa Vladimirom Kopiclom uredila i prevela antologiju novije američke poezije Novi pesnički poredak (2001).

Dušan Maljković je rođen u Beogradu 1975. godine. Filozof, publicista i prevodilac. Objavio je mnogobrojne teorijske i književne radove u zemlji i inostranstvu. Uređivao prvu knjiženu homoerotsku ediciju Kontrabunt u izdavačkoj kući RENDE, međunarodno nagrađivanu emisiju na Radiju Beograd 202 Gayming, i prvi domaći ne-strejt web-site Gay-Serbia.com. Autor je i saradnik mnogobrojnih umetničkih projekata i projekata u domenu ljudskih prava. Povre-

meni saradnik sajta B92, Trećeg programa Radio Beograda i časopisa NIN. Urednik-saradnik je u izdavačkoj kući Karpos i član sveta časopisa Novi plamen. Trenutno koordinira seminar kvir studija na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu i uređuje časopis za kvir teoriju i kulturu QT. Član je Udruženja književnih prevodilaca Srbije sa statusom samostalnog radnika u kulturi.

Ildiko Erdei je vanredna profesorka na Odeljenju za etnologiju i antropologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Doktorirala je iz oblasti antropologije potrošnje, i trenutno predaje na predmetima Antropologija materijalne kulture, Ekonomija i kultura i Antropologija modernosti. Istraživačka interesovanja kreću se u opsegu od politike prostora i vremena u novim političkim ritualima, preko odnosa između medija i rituala kao simboličkih sistema i kreatora „univerzuma značenja“, do veze između politike, moći i odrastanja u socijalizmu. Najnovija istraživanja usmerena su na kulturne i simboličke aspekte savremenih ekonomskih fenomena i procesa, pri čemu je naročit naglasak stavljen na refleksivne i nostalgijne narative i prakse povezane sa jugoslovenskim socijalizmom. Autorka je knjiga „Antropologija potrošnje“ (Biblioteka XX vek, 2008), „Čekajući Ikeu: potrošačka kultura u postsocijalizmu i pre njega“ (SGC, 2012) i više radova koji su objavljeni u domaćim i stranim publikacijama i časopisima.

Jasmina Barišić, rođena u Beogradu, 1959. godine. Radi kao specijalista medicinske psihologije na Klinici za psihijatriju Kliničkog Centra Srbije u Beogradu pri Dnevnoj bolnici i Kabinetu za transrodna stanja na istoj Klinici. Završila Filozofski fakultet odsek za psihologiju, kao i specijalizaciju iz medicinske psihologije na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Na istom fakultetu magistrirala je i doktorirala iz oblasti suicidologije i shizofrenih poremećaja. Tokom kliničkog rada stekla je zvanje mentora i predavača u okviru specijalizacije iz medicinske psihologije. Objavila je i izlagala brojne stručne radove iz kliničke psihologije, posebno iz domena transeksualnosti.

Jelena Petrović (1974, Svetozarevo) Završila Filološki fakultet u Beogradu (1999) i doktorirala na Fakultetu za postdiplomske humanističke studije – Institutum Studiorum Humanitatis (ISH) u Ljubljani na temu ženskog autorstva u Jugoslaviji između dva svetska rata (2009). Spoljna saradnica i docentkinja antropologije na master i doktorskom programu za humanistiku (ISH, Ljubljana). Kourednica zbornika *Gender, literature and cultural memory in the post-Yugoslav space* (2009), *Feminizam – Politika jednakosti za sve* (2011), *Jugoslovenski feminizmi* (2011) i *Feminističke kritičke intervencije – pogled na nasleđe, dekol-*

oniziranje, prelaženja (2013). Članica umetničko-teorijske Grupe Spomenik (2009), međunarodne mreže Red Athena University Press (2010). Suosnivačica i članica grupe Red Min(e)d (2011), s kojom iste godine započinje rad na projektu *Bring In Take Out – Living Archive*, baveći se odnosom savremene umetnosti i feminizma u postjugoslovenskom prostoru. Područja rada i interesovanja: društvena komunikacija i teorija, antropologija književnosti, feminizam, politika sećanja, emancipacijski modeli proizvodnje i angažovanja znanja, savremena umetnost i kustoske prakse, studije Jugoslavije. Živi na relaciji Beograd/Ljubljana.

Jelena Višnjic je rođena u Zrenjaninu 1976. godine. Diplomirala je na Katedri za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Nišu i magistrirala na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, iz oblasti studija roda i politike. Na Univerzitetu u Novom Sadu radi svoju doktorsku tezu. Jedna je od osnivačica i urednica festivala feminističke kulture i akcije – BeFem. Predavačica i saradnica u Centru za ženske studije u Beogradu i aktivistkinja feminističkog pokreta. Oblasti istraživanja: studije roda, medijske studije, studije kulture i antropologija popularne kulture. Živi i radi u Beogradu.

Jelisaveta Blagojević - rođena u Beogradu, 1966. godine. Radi kao profesorka filozofije na Fakultetu za medije i komunikacije u Beogradu i gostujuća predavačica na Fakultetu političkih nauka u Beogradu kao i na mnogim drugim Fakultetima u regionu. Dugodišnja koordinatorka, predavačica i saradnica u Centru za ženske studije i rodna istraživanja u Beogradu. Doktorirala na Rodnim studijama na Univerzitetu u Novom Sadu, magistrirala na Centralno-evropskom univerzitetu u Budimpešti iz oblasti studija Rod i kultura, a osnovno obrazovanje stekla na Katedri za Istoriju filozofije na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Objavila i uredila više knjiga i teorijskih radova iz oblasti rodnih i/ili queer studija, savremene političke filozofije, itd.

Katarina Lončarević je rođena 1973. godine u Požegi. Diplomirala je filozofiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a zatim magistrirala na Univerzitetu Rutgers (Rutgers, the State University of New Jersey, USA) i na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, gde trenutno radi i svoju doktorsku tezu. Predsednica je Saveta Centra za ženske studije u Beogradu i zamenica glavne i odgovorne urednice časopisa *Genero*. Objavila je više tekstova u domaćim i stranim časopisima i monografijama. Zajedno sa Jelenom Višnjic objavila je studiju *Solidarnost i feministička politika* (2010) i istraživanje *Politike reprezentacije LGBTTIQ populacije u medijima Srbije* (2011). Bavi se epistemologijom i političkom filozofijom. Živi i radi u Beogradu.

Lidija Radulović je rođena u Beogradu 1964. godine. Kao vanredni profesor na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu predaje nekoliko predmeta na osnovnim, master i doktorskim studijama (Antropologiju religije, Nacionalnu etnologiju/antropologiju – religiju i rod; Antropologiju popularne kulture i modernih religija, Antropologiju religije i folkloru i druge). Predmet njenog posebnog interesovanja su: antropologija religije i roda, narodna religija Srba i njene transformacije, alternativni religijski kultovi i pokreti, praznična kultura i fenomen popularne kulture. Objavila je više originalnih naučnih i stručnih radova i tri monografije: *Okultizam ovde i sada: magija, religija i pomodni kultovi u Beogradu* (2007); *Pol/rod i religija: Konstrukcija roda u narodnoj religiji Srba*, (2009); *Religija ovde i sada: Revitalizacija religije u Srbiji*, (2012).

Milorad Kapetanović (1984, Bosanski Novi), osnovne studije Filozofije i sociologije završio je u Banjaluci, master iz Globalnih studija na Univerzitetu u Beču i Univerzitetu u Lajpcigu, a trenutno je na doktorskom programu Balkanskih studija, Univerziteta u Ljubljani, gdje se bavi vizualnim jezikom neformalne gradnje u BiH. Unutar šireg područja studija kulture bavi se temama popa, porna, turbo folka, arhitekture i semiotike i njihovim konkretnim pitanjima u kontekstu Balkana. Do sada je radio kao terenski radnik na projektima zdravstvene podrške muškarcima koji imaju seks sa muškarcima i intravenskim korisnicima droga u BiH, na istraživanjima socijalnih navika seksualnih radnika/ca u Sloveniji i dokumentovanju ljudskih gubitaka u ratu u Hrvatskoj.

Nebojša Jovanović (1973, Zemun), student doktoralnog programa na Odsjeku za rodne studije na Central European University u Budimpešti. Istražuje historiju jugoslovenskog filma u svjetlu teorija roda i seksualnosti. Živi u Sarajevu.

Nebojša Savić je završio osnovne akademske studije na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Trenutno pohađa master akademske studije na istom Odeljenju. Učestvovao je na nekoliko lokalnih i međunarodnih projekata i konferencija u oblastima društvenih i humanističkih nauka kao istraživač i presenter. Njegova istraživačka interesovanja pokrivaju intersekciju antropologije roda i seksualnosti, antropologije potrošnje i studija materijalne kulture.

Nenad Knežević je rođen u Bjelovaru, Hrvatska, 1979. godine. Diplomirao je klasične nauke na Filozofskom fakultetu, a potom završio i master program iz oblasti studija roda i teorije kulture na Fakultetu političkih nauka, oba pri Univerzitetu u Beogradu. Bavi se prevodenjem i istraživačkim

radom, a osnovne oblasti interesovanja su mu feministička i LGBT istoriografija, protofeminizam te odnos roda i religije u srednjovekovnom i ranom modernom evropskom i kolonijalnom kontekstu. Živi i radi u Beogradu.

Olga Dimitrijević, diplomirala dramaturgiju na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu. Na odseku Rodnih studija Centralnoevropskog univerziteta u Budimpešti, odbranila MA tezu "Telo narodne prevačice na srpskoj Estradi: konstrukcije nacionalnih identiteta posle 2000. godine". Držala predavanja o istoriji i novim čitanjima filma u Domu omladine i na Kvir studijama, bavi se pozorišnom kritikom, dramaturškim radom i dramskim pisanjem. Autorka nekoliko izvedenih drama: Internat, Narodna drama i Radnici umiru pevajući, za koju je 2012. godine dobila i Sterijinu nagradu.

Slavčo Dimitrov (rođen 1984.) diplomirao je komparativnu i opštu književnost na Univerzitetu Sv. Ćirilo i Metodije, a zvanje mastera stekao u oblasti studija roda i filozofije na temi „Geneološka dekonstrukcija konfensionalnog subjekta: političke i etičke implikacije“. Od 2013. pohađa master program multidisciplinarnih rodnih studija na Univerzitetu Kembridž, i doktorski je kandidat u oblasti rodnih studija i filozofije na Univerzitetu Euro-Balkan u Skoplju. Proteklih godina je radio kao istraživač, predavač i projektni koordinator na Institutu za društvene i humanističke nauke Univerziteta Euro-Balkan u Skoplju. Pretežno se bavi temama vezanim za pitanja roda, teorije kulture, političke filozofije, identiteta i naracije, dekonstrukcije subjektivnosti i kvir teorije.

Sonja Gočanin je rođena u Užicu, 1988. godine. Završila novinarsko-komunikološki smer na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Trenutno piše master rad na smeru Studije roda na istom fakultetu. Objavila je tekstove u Sintezisu: časopisu za humanističke nauke i društvenu stvarnost, kao u podlistku „Beton“. Radi kao novinarka na portalu Pištaljka.

Stanoje Bojanin, rođen 31. 12. 1968, diplomirao, magistrirao i doktorirao na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Naslov doktorske disertacije je Narodna kultura Srba od poznog srednjeg veka do početka novog veka (kraj XIII – kraj XVI veka). Od 1996. do 2010. zaposlen je u Istarskom institutu u Beogradu, a od 2010. u Vizantološkom institutu SANU. Osnovno polje istraživanja je srednjovekovna društvena i kulturna istorija Jugoistočne Evrope, istorijska antropologija, diplomatika i izdavanje istorijske građe. Pisac je knjige Zabave i svetkovine u srednjovekovnoj Srbiji (od kraja XII do kraja XV veka) objavljene 2005. godine.

Tanja Kalinić rođena u Beogradu 1977. godine, završava master studije na Fakultetu za medije i komunikacije. Kada joj životne okolnosti to dozvole, bavi se proučavanjem horora, naučne i epske fantastike iz feminističkog ugla.

Vladimir Bjeličić (1983, Beograd), diplomirao na katedri Istorije umetnosti pri Filozofskom fakultetu u Beogradu odbranivši rad na temu Razvoj video umetnosti na beogradskoj sceni u periodu od 1970-1990. Kao freelance radnik u kulturi aktivan je na beogradskoj sceni, pohadao brojne umetničke i interdisciplinarnе seminare i radionice, sudelovao u mnoštvu projekata koji se tiču savremene umetnosti. U svom multimedijalnom umetničkom i kustoskom radu fokusiran je na marginalne društvene fenomene i pojave. Kontinuirano se bavi likovnom kritikom i autor je nekolicine tekstova iz domaće umetničke kritike objavljenih u internet i novinskim medijima, kao i nekoliko kataloga mladih beogradskih umetnika.

Vladimir Jovanović, rođen 1966. u Beogradu. Osnovne i postdiplomske studije završio je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Doktorirao je na Katedri za nacionalnu istoriju novog veka sa temom Ministarstvo unutrašnjih

dela Kraljevine Srbije. Zaposlen je u Istorijskom institutu u Beogradu. Posebna oblast istraživanja: istorijat državne uprave i sistema prinude u Kneževini i Kraljevini Srbiji, kao i prošlost marginalnih društvenih grupa tokom 19. i početkom 20. veka. Autor je monografije - Tajna policija Kneževine Srbije, objavljene 2012. godine.

Zorica Ivanović je docentkinja na Odeljenju za etnologiju i antropologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu i gostujuća predavačica na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Magistrirala je socijalnu antropologiju i etnologiju na Visokoj školi za društvene nauke u Parizu (EHESS), doktorirala na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu gde i predaje na predmetima Antropologija roda i srodstva, Telo i identitet, Urbane i rodne studije, Srodstvo i nove biotehnologije. Predavačica je u Centru za ženske studije i članica Stručnog saveta Centra za studije roda i politike Fakulteta političkih nauka u Beogradu. Bavi se antropološkim teorijama srodstva, istraživanjima rodniх odnosa, tela i seksualnosti, kao i društvenim i kulturnim aspektima razvoja i primene novih medicinskiх biotehnologija.

CIP - Katalogizacija u publikaciji Narodna biblioteka Srbije, Beograd

316.837(082) 305-055.3(082)

MEDU nama : neispričane priče gej i lezbejskih života : [zbornik tekstova] / [urednice Jelisaveta Blagojević, Olga Dimitrijević]. - Beograd : Hartefakt Fond, 2014 (Beograd : Standard 2). - 454 str. ; 21 cm

Tekst štampan dvostubačno. - Tiraž 1.000. - Str. 9-12: Još uvek nismo kvir : tragovi prošlosti i/ili osmišljavanje budućnosti / Jelisaveta Blagojević i Olga Dimitrijević. - Biografije: str. 450-453. - Napomene i bibliografske reference uz radove. - Bibliografija uz svaki rad. - Registar. - Summaries.

ISBN 978-86-914281-4-3

a) Хомосексуалност - Зборници b) Лезбејке - Зборници c) Геј мушкарци - Зборници

COBISS.SR-ID 208712204

www.heartefact.org

N

A

M

A